
La creació del dret davant l'aparició de l'estat modern

De la formació de l'estat als decrets de Nova Planta

PID_00163014

Max Turull Rubinat
Oriol Oleart Piquet
Mònica González Fernández

Temps mínim de dedicació recomanat: 5 hores

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	7
1. El naixement de l'estat i de la noció de sobirania.....	9
1.1. Naixement de l'estat	9
1.2. Naixement del concepte de sobirania	10
1.3. Estat i sobirania a la península Ibèrica	11
1.3.1. L'aparició de l'estat modern a la Península	11
1.3.2. La consolidació del poder sobirà a la Península	13
1.4. El poder legislatiu del monarca com a mostra de l'exercici de la sobirania	16
1.4.1. Les lleis als diferents regnes	18
1.4.2. Mecanismes de control de l'actuació de la monarquia	19
2. Les compilacions: el coneixement del dret del passat.....	22
2.1. Compilacions	23
2.2. Característiques generals de les compilacions	24
2.2.1. Des de quan es comença a compilar?	24
2.2.2. Quin tipus de dret es compila?	25
2.2.3. Quines parts del dret es compilen?	26
2.2.4. Com s'incorporen les lleis a la compilació?	26
2.2.5. Formes de classificació del material	26
2.2.6. Publicació i promulgació	27
2.3. Les compilacions dels diversos regnes	28
2.3.1. Corona de Castella	28
2.3.2. Corona d'Aragó	36
3. Els decrets de Nova Planta i la <i>Novísima Recopilación</i>.....	45
3.1. Els decrets de Nova Planta	45
3.1.1. Els primers decrets per a Aragó i València	46
3.1.2. El decret del 1711 per a Aragó	47
3.1.3. Els decrets de Nova Planta per a Catalunya, Mallorca i Menorca	48
3.1.4. L'ordenament jurídic després dels decrets de Nova Planta	50
4. La <i>Novísima Recopilación</i> i el nou dret comú d'Espanya.....	52
4.1. La <i>Novísima Recopilación</i>	52
4.2. El nou dret comú d'Espanya	54

Resum	55
Activitats	57
Exercicis d'autoavaluació	57
Solucionari	59
Glossari	62
Bibliografia	64

Introducció

El present mòdul se centra en els segles moderns, i es correspon amb la franja cronològica que abraça principalment dels segles XV-XVI fins al segle XVIII. Les matèries de què tracta són: la fixació dels ordres de prelación de fonts i els moviments compilatoris dels diferents territoris peninsulars (des del començament del segle XV a Catalunya fins a tot just encetar el segle XIX a Castella); el naixement de l'Estat i el concepte de sobirania (segles XV-XVI); i els decrets de Nova Planta (segle XVIII).

És precisament en aquest període quan l'entrada en escena d'elements nous (l'estat modern, el concepte de sobirania) i les situacions que aquests generen (la consolidació del poder regi, mitjançant la legislació, més els mecanismes de control dels regnes sobre l'actuació del monarca), juntament amb determinades manifestacions de caràcter netament historicojurídic (les compilacions, els ordres de prelación de fonts, els decrets de Nova Planta, l'estudi del dret propi de Castella a les universitats) reclamen l'atenció de l'historiador del dret per a interpretar adequadament el paper que han tingut, atès el complex context que acompanya les relacions entre els estaments i el monarca en cada un dels regnes peninsulars, amb el corresponent rerefons europeu del moment.

Així doncs, en aquest mòdul tractarem, en un primer bloc, de l'aparició de l'estat modern, del naixement del concepte de sobirania i de la consolidació del poder regi a la Península.

Estudiarem com apareix aquesta nova realitat que denominem **estat modern** i veurem com sorgeix una nova concepció de la sobirania, amb tot un altre contingut i tractament que el que havia tingut fins aleshores per part dels juristes. Aquest nou concepte, a causa de Jean Bodin, permetrà trobar suport teòric a les aspiracions dels monarques per consolidar el seu poder sobirà a la Península.

Com una manifestació, la principal, de l'exercici de la sobirania, estudiarem el **poder legislatiu** del monarca, i també les lleis als diferents regnes. Al mateix temps, tractarem, també, dels diferents mecanismes de control de l'actuació del monarca que hi ha als diversos regnes, com a una manera de resistir-se davant les noves tendències impulsades pel rei.

En un segon bloc estudiarem el moviment compilatori d'aquells territoris. Tractarem, en primer lloc, **les compilacions** des d'un punt de vista general i, en concret, ens ocuparem de què és una compilació de lleis i de quines són

les seves característiques essencials, per passar a tractar, en segon lloc, de les compilacions de cada un dels territoris peninsulars i veure'n les característiques i els continguts.

En el tercer bloc, ens ocuparem de la fixació dels **ordres de prelación** de fonts dels diferents regnes, per tal de veure com resol cada ordenament la necessitat de completar el dret propi davant una llacuna legal. Se sol fer establint una ordre de prelación que fixa quins són –i per quin ordre cal recórrer-hi– els ordenaments als quals es pot acudir per cercar les solucions.

El quart bloc d'aquest mòdul és dedicat als decrets de Nova Planta dictats per Felip V per als diferents territoris de la Corona d'Aragó. Tractarem de la significació dels diversos decrets i, en concret, del contingut de cadascun pel que fa a com queda el sistema jurídic de cada un dels regnes afectats, i també de com la imposició d'aquests decrets marca per als regnes de la Corona d'Aragó un abans i un després summament transcendent.

El darrer bloc, el cinquè, està dedicat a la *Novísima recopilación* i al nou dret comú d'Espanya. La *Novísima recopilación*, la darrera compilació feta a la Península, s'estudia aquí per una raó cronològica, però s'ha de vincular amb el moviment compilatori i també amb les compilacions del bloc tercer, en concret a Castella, de les quals marca el punt final, per extemporània. Pel que fa al nou dret comú, veurem com finalment s'aconsegueix per part del monarca que el dret propi de Castella s'estudii a les universitats independentment del *ius commune*.

Objectius

L'estudiant, amb l'estudi d'aquest mòdul, ha d'assolir els objectius següents:

1. Comprendre el concepte d'estat modern.
2. Adonar-se de les implicacions de la nova teorització de la sobirania.
3. Entendre el procés de consolidació del poder sobirà a la Península.
4. Veure quines són les manifestacions d'aquest poder.
5. Constatar els mecanismes de control que s'arbitren a diferents territoris per a fiscalitzar l'actuació del monarca.
6. Entendre el procés compilatori i les seves característiques, globalment considerat.
7. Entendre també el procés compilatori en cada un dels diversos territoris.
8. Percebre la relació que hi ha entre el moviment compilatori i els ordres de prelació.
9. Adonar-se del que van significar, tant per al poder del monarca com per a l'evolució dels diversos territoris de la Corona d'Aragó, els decrets de Nova Planta.
10. Conèixer com cada un dels decrets va afectar el sistema i l'ordenament jurídic de cada un dels territoris de la Corona d'Aragó.
11. Comprendre el paper de la *Novísima recopilación* i el del nou dret comú d'Espanya.

Podeu aprofundir la matèria corresponent del mòdul, de la manera següent:

1. Relacionant el moviment compilador (i les característiques de les compilacions) i la seva darrera manifestació a la Península (la *Novísima recopilación*) amb el mòdul 4, concretament amb la que serà la nova manera de determinar l'ordenament jurídic vigent després de la revolució, els codis –i les seves característiques.

- 2.** Comparant els decrets de Nova Planta dels diferents territoris i les seves conseqüències.

- 3.** Comparant els diferents tipus de lleis dels diversos territoris peninsulars.

1. El naixement de l'estat i de la noció de sobirania

L'*estat* és un fenomen històric que es va donar a Europa cap a l'any 1500 com a nova organització política. Aquesta organització política girava al voltant de la noció de *sobirania*, una nova concepció del poder. El titular del poder en aquesta organització era el *sobirà*. Basat en la nova noció de sobirania, l'estat tenia unes característiques que el van diferenciar de les organitzacions polítiques que hem vist fins ara.

Exemple

El titular de la sobirania pot ser diferent a cada època històrica; així, a l'estat modern (del segle XVI al segle XVIII) ho era el monarca, mentre que a partir de la Revolució Francesa ho va ser la nació, moment a partir del qual apareix l'estat nacional.

1.1. Naixement de l'estat

1) L'estat va aparèixer com a unitat política enfront d'altres estats. Aquest fet va comportar la progressiva aparició de les fronteres estatals europees que es van consolidar als segles XVII i XVIII.

L'afirmació de la unitat dels diferents estats va ser la causa dels diversos enfrontaments entre aquests que es van produir al llarg dels segles moderns. La lluita entre aquestes noves entitats estatals va constituir el llarg procés cap a la fixació de les fronteres, sovint coincidents amb els accidents naturals d'un territori i que calia fortificar i defensar dels atacs d'altres estats.

L'afirmació del poder sobirà enfront d'un altre poder sobirà va ser l'arrel del nou concepte de territori com a fonament dels estats moderns. En aquest context va desaparèixer l'antiga *res publica christiana*, que anava dirigida per dos poders universals –el papa i l'emperador– per donar lloc a l'aparició de diferents estats independents dins els quals els diferents sobirans exercien el seu poder.

2) La unitat estatal també es va plantejar des del punt de vista intern, és a dir, com a ens enfront de les divisions feudals i estamentals pròpies de l'edat mitjana. La realitat estatal només es podia afirmar si s'acabava amb les forces baixmedievales que propugnaven la disgregació i la diversitat de situacions a un mateix regne.

L'estat va ser el resultat de la lluita entre el poder que aspirava a afirmar-se sobirà i els antics poders baixmedievales. La consolidació de l'estat va ser un llarg procés que no sempre va culminar amb la creació d'un model ideal, on un sobirà exercia el seu poder sobre un determinat poble a un territori determinat.

3) L'estat gira al voltant de la idea de sobirania, teoritzada per Bodin a partir de l'observació del fenomen que s'estava produint a Europa des del final de l'edat mitjana: l'enfrontament constant entre els monarques, que tractaven d'afirmar i delimitar el seu poder més enllà de la *potestas regalis*, i els estaments, que volien impedir la igualació com a súbdits del monarca dels habitants del regne i la consolidació d'aquest com a titular de la sobirania.

Els monarques van exercir el seu poder sobirà sobre un grup humà –un poble– establert en un territori delimitat per fronteres i sotmès a la voluntat del rei.

Per tal de poder reforçar el seu poder sobirà els monarques van comptar amb un grup social en ascens des del final de la baixa edat mitjana: el dels grans comerciants que, incapaços encara de participar en el poder polític i com a contrapartida al suport donat al rei, pretenien trencar el sistema estamental ocupant el lloc privilegiat de la noblesa.

4) L'estat és un fenomen històric que no va triomfar a tot arreu en el mateix moment, sinó que ho va fer de manera gradual. L'estat va substituir l'antic model d'organització política, del qual va prendre alguns elements. El nou model polític va néixer a partir d'una nova manera d'exercir el poder dels reis, que va ser objecte de diverses teoritzacions, les quals, al mateix temps, van servir de pauta per als nous estats.

Afirmar que l'estat és un fenomen històric significa afirmar que l'estat (nova organització política en la qual el poder sobirà pertany a un titular, el monarca) va néixer en un moment determinat –l'edat moderna–, en un territori concret –Europa.

1.2. Naixement del concepte de sobirania

La noció de **sobirania** va ser teoritzada a partir de la constatació als nous estats de l'assumpció per part del sobirà –del monarca– de tasques que fins aleshores realitzaven els diversos poders medievals. La reflexió dels teòrics a partir d'una realitat política diferent va comportar, per tant, una nova noció que identificava l'estat amb una construcció racional al servei de la sobirania. El nou poder havia de governar de la millor manera els súbdits que vivien dins el territori estatal dominat per aquest poder. Aquesta noció de sobirania té les característiques següents:

1) La sobirania del monarca es va consolidar gràcies a una sèrie d'**atribucions** que aquest va assumir de manera progressiva dins de la nova estructura racional que era l'estat: l'exèrcit, les finances i l'estructura econòmica de l'estat, el tràfic mercantil, la xarxa viària de comunicacions, l'organització judicial i l'administració i el personal al seu servei.

2) Maquiavel va crear el nou concepte d'estat, diferent a les anteriors organitzacions polítiques. A aquesta organització política, a l'estat modern, el poder s'atribuïa a un sol titular que, a més de conquerir el poder, l'havia de mantenir i ampliar mitjançant la conservació de l'estat racional. D'aquesta manera va néixer la idea de la raó d'estat: el príncep havia de trobar els millors mitjans

**Jean Bodin (França,
1529/1530-1596)**

Va portar a terme una teoria sobre el concepte de sobirania a la seva obra, publicada el 1583, *Els sis llibres de la República*.

**Nicolau Maquiavel
(Florència, 1469-1527)**

Va encunyar els nous conceptes d'estat i de raó d'estat a la seva obra *El Príncep* (1513).

per a consolidar aquest poder, però, a més, no podia oblidar que el sobirà era un element més de la nova construcció racional estatal i, per tant, havia de respectar les lleis que l'havien fet possible.

3) La sobirania, segons Bodin, era un poder absolut. Això vol dir que el poder sobirà no trobava més límits que les lleis divines i naturals. Aquestes es van considerar condicions necessàries per a l'exercici del poder sobirà perquè la construcció racional de l'estat requeria que fossin respectades, perquè així esdevindrien un límit a l'actuació arbitrària del monarca.

Jean Bodin. *Los seis libros de la República* (cap. VIII)

"La soberanía no está limitada, ni en poder, ni en responsabilidad, ni en tiempo."

4) El sobirà podia donar lleis, per tant, una característica del poder sobirà era fer lleis de manera exclusiva i sense el consentiment de ningú.

Segons Bodin, la sobirania no solament implicava poder donar lleis: el sobirà **interpretava** i **esmenava** les normes i **aplicava** el dret en darrera instància. Tenia la facultat de poder concedir el dret de gràcia als condemnats, i també de negociar la pau i declarar la guerra, instituir els principals oficials i poder fer moneda. Tot i que el jurista francès afirmava que el sobirà no podia establir nous impostos sense el consentiment del seu poble, aquest era un objectiu límit que no significava una disminució del poder absolut del monarca, sinó que es va establir com a conseqüència de la necessitat de respectar la raó d'estat com a mitjà per a mantenir el poder conquerit.

Jean Bodin. *Los seis libros de la República* (cap. VIII)

Bajo este poder de dar y anular la ley, se comprende también su interpretación y enmienda, cuando es tan oscura que los magistrados descubren contradicción o consecuencias absurdas e intolerables respecto de los casos contemplados.

5) A més de ser un poder absolut, la sobirania és, segons Bodin, un poder perpetu –dura tota la vida del seu titular– i indivisible; no es pot compartir amb altres subjectes que exerceixin part d'aquest poder.

Jean Bodin. *Los seis libros de la República* (cap. VIII)

"Es preciso que los atributos de la soberanía sean tales que sólo convengan al príncipe soberano, puesto que si son comunicables a los súbditos, no puede decirse que sean atributos de la soberanía. Del mismo modo que una corona pierde su nombre si es abierta o se le arrancan sus florones, también la soberanía pierde la grandeza si en ella se practica una abertura para usurpar alguna de sus propiedades..."

1.3. Estat i sobirania a la península Ibèrica

1.3.1. L'aparició de l'estat modern a la Península

Al llarg de la baixa edat mitjana, els reis peninsulars havien començat a actuar per tal de consolidar el seu poder enfront dels estaments. Com hem vist en lliçons anteriors, els reis castellans van aconseguir aviat superar la *potestas regalis*.

El triomf de la monarquia castellana per sobre dels estaments el podem observar en el fet que els diferents regnes que van passar a integrar la Corona de Castella, després de la unió de Castella i Lleó, van perdre les seves pròpies corts per passar a ser representats en unes úniques corts. En canvi, a la Corona d'Aragó els regnes es van incorporar com a ens independents amb una organització política pròpia i, per tant, conservant cadascun les seves corts.

La unió dinàstica que es va produir amb el casament entre Isabel I de Castella i Ferran II d'Aragó va ser la primera fita en la formació de l'estat modern a la península Ibèrica. Posteriorment van tenir lloc successives incorporacions de diversos regnes als seus dominis. Aquestes incorporacions no van tenir unes característiques comunes, sinó que cada regne es va incorporar la monarquia d'una manera diferent. Així, Navarra es va incorporar a la Corona de Castella, però com a regne gairebé independent, mentre que Granada va passar a formar part de la Corona de Castella i va perdre totes les seves estructures polítiques pròpies. D'aquesta manera, es va formar un estat unitari, el de la monarquia espanyola, format per diversos regnes que tenien el seu propi dret, encara que tots se sotmetien al poder d'un mateix monarca sobirà.

Monarques espanyols de la dinastia dels Àustria:

Carles I (1519-1555)
 Felip II (1555-1598)
 Felip III (1598-1621)
 Felip IV (1621-1665)
 Carles II (1665-1700)

L'Espanya dels Reis Catòlics (1479-1515)

Aquest poder d'un únic sobirà va ser l'element identificador de l'estat unitari. Però tot i que els reis, des d'Isabel i Ferran, van intentar afirmar la seva sobirania, es van haver d'enfrontar als poders baixmedievals per tal d'aconseguir el seu objectiu: la consolidació d'un poder absolut i perpetu que no tingués més límits que les lleis de Déu i de la raó. En la seva actuació el sobirà podia actuar lliurement, i lliurement podia triar el manteniment del dret del passat, però com que el seu poder era absolut, també el podia modificar i derogar. Tanmateix, el sobirà no havia d'actuar arbitràriament, i per això s'havia de sotmetre als principis religiosos, mitjançant la raó d'Estat.

L'Espanya dels Reis Catòlics

Font: Georges Duby (1977). *Atlas histórico mundial*. (pàg. 111)

Els monarques hispànics es van haver d'enfrontar a dos tipus de poders per poder afirmar la seva sobirania: als universals i als particulars de cada regne.

a) Els poders universals: a la península Ibèrica els reis no es van considerar mai sotmesos al poder de l'Imperi, ja que des d'època visigòtica eren reis per la gràcia de Déu, independents del papa i de l'emperador. Aquesta afirmació es va mantenir als segles moderns, sense que la condició d'emperador de Carles V, la identificació en alguns moments dels fins polítics i dels religiosos o el recurs a l'autoritat papal com a instrument per a consolidar situacions que afavorien els monarques espanyols significuessin en cap moment una reducció de la independència del seu poder.

b) Els poders particulars: segons explicava Maquiavel a *El príncep*, Ferran II ja va saber augmentar el seu poder gràcies al fet que la noblesa s'entretenia lluitant a Granada mentre ell s'ocupava de formar un exèrcit propi que li permetria prescindir de l'ajut dels nobles. Continuant aquesta política, els successors del Rei Catòlic, els Àustria, van lluitar per enfortir el poder sobirà del monarca.

El fet que la principal característica del poder sobirà, segons va teoritzar Bodin, fos poder legislar sense el consentiment de ningú i sense més límits que els de les lleis de Déu i de la naturalesa, va portar els reis a combatre les pretensions estamentals, canalitzades per mitjà de les corts, de participar amb ell en la creació del dret. Per tant, els monarques es van considerar lliures del dret tradicional, podent-lo modificar o derogar mitjançant les pragmàtiques quan ho consideraven oportú: si el rei baixmedieval exercia excepcionalment i amb justa causa la seva *plenitudo potestatis*, el sobirà dels temps moderns va exercir un poder sense límits, absolut, desvinculat del dret tradicional.

Vegeu també

En relació amb els principis, *allò que plau al príncep té força de llei i allò que afecta a tots, per tots ha de ser aprovat*, vegeu els apartats corresponents als diferents regnes peninsulars al llarg de l'edat mitjana.

En temes anteriors s'ha vist com els reis baixmedievals, mitjançant les seves *cartes reials*, van poder crear dret sense el consentiment dels estaments reunits a les corts. Aquests estaments van tractar a la baixa edat mitjana de limitar l'exercici d'aquesta *potestas* règia argumentant, en contra del principi defensat pels reis –*allò que plau al príncep té força de llei*–, que *allò que afecta a tots, per tots ha de ser aprovat*. El primer principi autoritzava els monarques a crear dret amb els límits de les lleis divines, les naturals i les tradicionals i el segon implicava la participació dels reis en les decisions que afectessin el bé comú. Tanmateix, així com els estaments no podien forçar el monarca a acceptar les seves propostes, ell sí que es podia negar a fer ús de la seva *potestas* paralitzant el mecanisme de funcionament de les corts.

1.3.2. La consolidació del poder sobirà a la Península

L'aparició de l'estat i l'eixamplament dels territoris de les corones va implicar un augment de competències dels sobirans que es va traduir en una sèrie de reformes de les institucions:

- La cort va deixar de ser itinerant per passar a ser estable en una capital on tenien la seu els organismes centrals.

L'establiment de la capital de la monarquia a Madrid va concentrar a aquella ciutat el gruix de l'administració reial dels Àustria. Aquest fet va tenir com a conseqüència un allunyament físic del monarca i dels súbdits que va afavorir la desaparició progressiva del lligam de fidelitat entre ells i la seva substitució pel de submissió. Això va comportar que els habitants dels regnes s'anessin igualant en la seva condició de súbdits d'un monarca.

Nota

El 1561 Felip II va traslladar la Cort a Madrid, que va esdevenir la capital de la monarquia hispànica.

- Es va desenvolupar una administració al servei dels monarques i es van consolidar institucions permanents que van anar substituint les corts en les tasques de col·laboració amb la política règia. Aquestes institucions eren els consells, controlats pel monarca, que podien ocupar-se dels afers d'un territori en particular, o bé d'interessos comuns a tots els regnes, donant, d'aquesta manera, un cert sentit d'unitat estatal.

Lectura recomanada

Benjamín González Alonso (1981). *Sobre el Estado y la Administración de la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen*. Madrid: Siglo XXI.

Segons Bodin, el sobirà havia de regir els seus súbdits justament, respectant els límits de la seva sobirania –les lleis divines i les naturals– i legislant amb la finalitat que els súbdits complissin les seves lleis. Però per a aconseguir-ho li calia comptar amb uns col·laboradors. Els monarques moderns van crear una administració al servei de l'estat racional que comptés amb uns oficials coneixedors de la legislació i dels seus oficis. Aquests oficials formaven les principals institucions de l'administració reial: els virreis –*alter ego* del rei–, les audiències, els diversos consells i els seus secretaris. No va ser una administració massa desenvolupada, i es pot afirmar que la professionalització va fracassar a causa de problemes com la venalitat o la transmissió per herència dels oficis. Dins l'estat, el paper dels municipis i dels senyorius, els antics poders baixmedievals, va esdevenir de col·laboració amb el rei, fet que els permetia continuar gaudint dels seus privilegis. Aquesta col·laboració no es va oferir sense reticències, sobretot per part dels senyors, però es van anar sotmetent gradualment al poder del sobirà que els garantia el manteniment de la seva situació privilegiada.

- Als diferents regnes es van consolidar les diputacions, representacions permanents de les corts que reflectien les pretensions dels estaments i que topaven amb els interessos defensats pels monarques.

Els reis van trobar a les lleis temporals un motiu per tal de superar el límit del dret tradicional. Aquestes lleis eren vigents només mentre existís la causa que les va motivar, però un cop desapareguda la norma ja no tenia raó de ser.

La decisió sobre el cessament de la causa que originava una llei temporal la prenia el rei, la qual cosa feia que aquest tingués una posició més favorable que la dels estaments.

Davant de la superioritat del poder del monarca, als estaments només els restava el recurs a la rebel·lió, trencant el lligam de fidelitat amb el monarca. Però des del punt de vista del sobirà aquest recurs es va considerar il·lícit, ja que la legitimitat monàrquica provenia de la voluntat divina, i això significava que la rebel·lió es considerava un acte fora de dret, que atacava la sobirania del monarca però sense oferir l'alternativa en fer-se ells –els estaments sols o amb la resta de la població– els titulars de la sobirania.

A la Corona de Castella, ja el 1445, a les Corts de Olmedo, s'havia consolidat la idea que el rei era **vicari de Déu** a la terra; el seu poder d'origen diví feia que tots els súbdits li estiguessin sotmesos, devent-li obediència, fidelitat i servei. Les corts van reconèixer que el monarca tenia un poder **absolut i perpetu**, és a dir, sobirà, i ja no es podia donar la rebel·lió contra ell. Les rebel·lions futures dels castellans, com ara la deposició d'Enric IV a Àvila, no van acabar amb el poder del sobirà; simplement van aconseguir canviar la persona del monarca per una altra, però continuaven sotmesos a un altre rei. A la Corona d'Aragó passava el mateix: als esdeveniments de la guerra dels estaments catalans contra Joan II, al segle XV, aquests només van aconseguir canviar el monarca per la persona del primogènit, el príncep de Viana, però, en morir aquest, el poder va retornar de nou a Joan II.

L'organització política baixmedieval s'entenia com si es tractés d'una figura humana, amb un cap –el rei– i un cos –el poble–, que havien d'actuar d'acord per al benefici del regne. Si no hi havia aquest acord el cos solament aconseguia canviar el cap, però no van poder prescindir-ne. Aquesta **tradició**, que va continuar funcionant aportant un equilibri precari a la Corona d'Aragó fins a ben entrada l'edat moderna, no es va donar a Castella, on ja hem vist com va triomfar aviat el poder sobirà del monarca.

Testament d'Isabel I, 12-X-1504

El qual dicho mi testamento e lo en el contenido e cada cosa e parte della, quiero e mando que sea auído e tenido e guardado por ley e como ley, e que tenga fuerça e vigor de ley, e no lo embargue ni pueda embargar ley, fuero ni derecho ni costumbre ni otra cosa alguna, segund dicho es, porque mi merçed e voluntad es que esta ley, que yo aquí fago e ordeno, así como postrimera, reuoque e derogue quanto a ello todas e qualesquier leyes e fueros e derechos e costumbres, stillos e fazannas e otra cosa qualquier que lo pudiese embargar.

El rei era un mateix per a tots els regnes, i a tot arreu es considerava sobirà, però no va aconseguir exercir la seva sobirania al mateix temps a tots els territoris. La resistència al poder absolut del monarca als altres regnes peninsulars de la monarquia, com ara Aragó Navarra, es va presentar a la pràctica política, amb nombrosos enfrontaments dialèctics amb el rei o amb els seus oficials, o bé als escrits teòrics dels juristes al servei de les institucions del regne que tractaven de defensar la posició dels estaments. Les dues posicions antagòniques es van mantenir durant segles, donant lloc a conflictes que a l'edat moderna es van resoldre sempre a favor del rei.

A Castella es va produir el **revolta dels Comuners** (1520), que van acabar amb el seu fracàs i amb l'afirmació del poder del monarca. Igual solució va tenir el moviment que es va donar el mateix any al Regne de València, les *Germanies*, on la imposició de l'expulsió dels moriscos el 1609 va acabar d'arruïnar els estaments privilegiats valencians, que van acabar acceptant la normalitat del fet que el monarca legislés mitjançant pragmàtiques que podien anar contra el dret existent aprovat a les corts. A Navarra, on les corts es reunien amb certa freqüència, no es va produir mai un enfrontament antagònic amb el monarca.

L'incident d'Antonio Pérez, antic secretari de Felip II –que com a aragonès perseguit per la monarquia va cercar l'empara del *Justícia Major* i que finalment va ser executat– va acabar amb la celebració de les Corts de Tarassona de 1592 davant de la presència de l'exèrcit reial. Aquestes Corts van suposar un reforçament del poder reial, en detriment del de la Diputació i del del *Justícia Major*.

Justícia Major d'Aragó

El *Justícia Major d'Aragó* era un magistrat amb competències per a conèixer les causes que es donaven entre el rei i els nobles. Es tractava d'un **instrument** de garantia i de control de les actuacions del monarca contra el dret aragonès.

A Catalunya, el primer fracàs, el 1626, de la política plantejada pel *valido* del rei, el comte duc d'Olivares, a la *Unión de Armas* (1626) –pretenia imposar una política homogènia per als regnes de la monarquia de Felip IV– van provocar l'intent de conquerir per la força el Principat i imposar-hi les lleis de Castella amb l'excusa de la guerra contra França. Aquests fets van ser rebutjats pels catalans, que el juny del 1640 van assassinar el virrei. Però la revolta va acabar fracassant, ja que els estaments catalans no es van posar d'acord per mantenir la Catalana proclamada el 1641 i van optar per la solució que ja hem vist que es donava a la baixa edat mitjana: sense sostreure's al poder monàrquic, van canviar el rei, i li van oferir la corona a Lluís XIII de França. El desenllaç, després de la recuperació del territori català per part de Felip IV, va suposar el perdó del rei i el manteniment de la situació anterior a la revolta. Tot i així, el sobirà va controlar el govern de les principals institucions del Principat – la Diputació del General i el Consell de Cent barceloní– i va mantenir l'exèrcit a Montjuïc, violant el que deia el dret tradicional català.

Rendició de la ciutat de Barcelona a l'exèrcit de Felip IV, manat per D. Joan d'Àustria, el 1652. Carta del Rei núm. S.R.

"EL REY. Amados y fieles nuestros: Franco Puigjaner embiado de essa Ciudad me ha presentado la carta que Don Juan mi hijo me escriue suplicando sea seruido admitiros a mi gratia y la que me escriuis en su creencia con el memorial de vuestras suplicas: mi animo es y sera siempre que conoscays y experimenteys effetos de mi amor y clementia y que halleyes en mi real piedad el reparo de tantos y tan graues danyos como se han ocasionado hasta ahora y para que desde luego lo experimenteys y sea de mayor obligation en vosotros el solicitarla he resuelto aprobar el perdon general que don Juan mi hijo hos concedio en onze de octubre deste anyo en virtud de la plenipotencia que mande darle de todos los excessos y delitos cometidos desde el anyo de quarennya hasta entonces en la forma y modo que en el se contiene pues nunca sera mi intento que a esto se contrauenga y se os dara despatxo mio por cancellaria siempre que vuestra parte se acudiere por el. En los demas cabos de vuestra súplicas quedo mirando y tomare resolution con breuedad y con deseo de que sea la mas conueiniene a vuestro bien seguridad quietud y beneficio como todo lo entendereys mas largamente del marques de Olias y Mortara mi lugarteniente y capitan general en esse principado y condado. Data en Madrid a XXVj. De Nouiembre MDCLIJ. YO EL REY [...]."

El poder del monarca es va imposar definitivament a tots els regnes de la monarquia espanyola amb els decrets de Nova Planta, on s'afirmava textualment la sobirania del rei, el qual exercint-la, legislava i modificava el dret lliurement.

1.4. El poder legislatiu del monarca com a mostra de l'exercici de la sobirania

Les teories sobre el concepte de sobirania atribuïen al sobirà el poder de donar lleis, de manera exclusiva creant nou dret, o bé convalidant o consentint el dret ja existent. Aquest poder li permetia derogar lliurement segons la seva voluntat el dret existent, ja que, segons el principi del dret romà ja conegut,

princeps legibus solutus est, és a dir, el príncep no es troba sotmès al dret humà. Ara bé, ja hem assenyalat que aquesta afirmació tan sols es va poder consolidar un cop es van vèncer totes les resistències dels poders d'origen baixmedieval representats a les corts i a les diverses diputacions. Les corts, tot i que amb menys freqüència que a la baixa edat mitjana, es van continuar reunint i legislant, donant lloc a un dret que des del punt de vista dels estaments era resultat de la col·laboració entre ells i el rei, mentre que per a aquest es tractava de lleis atorgades per a satisfacció del poble que prèviament havia reunit a les corts, i, per tant, totes van esdevenir lleis del rei. Les corts, per tal de continuar funcionant, havien de ser convocades pel rei, que ho feia en virtut d'una regalia que mai no van aconseguir limitar els estaments, quan li convenia, desapareixent pràcticament a tots els regnes sotmesos als Àustria, a excepció de Navarra, on es continuaven reunint amb certa freqüència, gràcies al fet que no fos necessària la presència del monarca per a la seva celebració.

A la Corona d'Aragó era preceptiva la presència del rei per a celebrar les corts, tot i que les reiterades absències dels monarques van fer que els estaments haguessin d'acceptar, amb protestes, la celebració de les corts presidides per la reina o el primogènit del monarca.

El fet que hi hagués llargs períodes sense que se celebressin les corts va incidir també en el control de l'exercici del poder del rei mitjançant la **reparació de greuges**, tot i que es van tractar d'arbitrar mitjans que permetessin a unes altres institucions portar a terme aquesta tasca. És el cas de les diputacions, representacions permanents de les corts, que denunciaven l'existència de greuges comesos pel rei o pels seus oficials contra el dret del regne, però no decidien sobre la seva existència. De fet, tot i l'existència d'una vinculació entre el lliurament del donatiu al rei i l'acceptació per part d'aquest de les condicions i els greuges que li presentaven les corts no es va poder impedir que les corts es convoquessin cada cop més rarament, fins al punt de la seva pràctica desaparició al segle XVII.

Les Corts d'Aragó van acceptar a les Corts de Tarassona del 1592 que s'aproveïssin serveis –donatius– sense que s'haguessin reparat els contrafurs. Així mateix, a Catalunya i a València molts greuges van acabar resolent-se fora de Corts, un cop closes les seves sessions.

La freqüència més baixa de la celebració de les corts no va provocar la desaparició de les lleis de les corts, tot i que amb el triomf de la sobirania haguem de parlar de lleis del rei aprovades a les corts com a resultat d'una súplica dels estaments que no sempre coincidia amb el que finalment responia el monarca.

1.4.1. Les lleis als diferents regnes

El rei sobirà podia **establir lleis** sense el consentiment dels seus súbdits. Aquestes lleis s'anomenaven normalment, fins al segle XVIII *pragmàtiques*, tot i que les manifestacions de la voluntat del sobirà podien rebre altres denominacions. Tota la legislació, però, era obra del monarca i reflectia la seva voluntat, des de les aprovades per institucions que exercien el poder delegat del monarca –virreis, consells i audiències– fins a les aprovades a les corts, incloses les confirmacions del dret tradicional.

a) Navarra: a les lleis de les corts del regne de Navarra, la súplica dels estats –estaments– era independent de la decisió final del monarca, anomenada *decret* a les recopilacions. El monarca era lliure d'acceptar –amb matisos o sense– o de refusar les súplices dels estats, que donaven lloc a *lleis decisives* i a *reparacions de greuges*.

Capítols i Actes de Cort del General

Tant a Catalunya com a València, entre els *Actes de Cort* hi havia els anomenats *Capítols de Cort del General* catalans o els *Actes de Cort del General* valencians. Aquestes normes s'ocupaven de la regulació i del funcionament de la Diputació del General i, de la mateixa manera que els altres *Actes de Cort*, presentaven la forma de peticions dels estaments amb l'assentiment del rei.

b) Castella: el monarca podia acceptar o refusar lliurement les peticions dels estaments castellans. Tanmateix, en aquest regne van triomfar aviat les lleis del rei com a únic tipus de llei, que podien concedir-se solemnement a les corts, independentment que fossin acceptacions de les peticions dels braços o sorgissin de la pròpia iniciativa reial.

c) Corona d'Aragó: les decisions que es prenen a les corts eren en principi respostes del monarca a les peticions dels estaments que eren redactades com a disposicions del rei amb el consentiment dels braços i publicades solemnement a les corts per Actes de Cort. Aquesta denominació inclou les decisions en les quals el rei parlava en primera persona –*constitucions* a Catalunya, *fueros* a Aragó, *furs* a València– o les peticions dels estaments –*peticions de donatiu*, de *greuges*, de *gràcia*, anomenades *capítols de cort* a Catalunya, *actes de cort* a Aragó i a València–, però donava unitat a unes decisions que, malgrat la varietat de denominacions, tendien a ser vistes per la monarquia com un sol tipus de norma: les respostes del rei a diverses peticions dels braços, que eren, al cap i a la fi, lleis que podia modificar lliurement.

A València es va imposar la redacció de les decisions de les corts amb la forma de súplica dels braços i la decretació del monarca –plau al senyor rei, en cas que acceptés la petició–; a Catalunya, a l'edat moderna es va mantenir la distinció formal entre *constitucions* i *capítols de Cort*, però la formulació de les diferents decisions preses a les corts s'aproximen, adoptant cada cop més la forma de súplica dels estaments amb la resposta del rei. Aquesta tendència, que demostrava l'exercici de la sobirania del rei, va comportar que aquest s'emportés a Madrid els quaderns de les corts per retornar-los més tard signats, la qual cosa podia suposar l'alteració de les decisions aprovades.

1.4.2. Mecanismes de control de l'actuació de la monarquia

Hem assenyalat més amunt que els Àustria podien fer ús de la seva sobirania i concedir lleis per iniciativa pròpia, sense passar per les corts. Les *cartes règies* atorgades pel rei podien ser *pragmàtiques* –normes generals i abstractes– *privilegis* –exempcions de les lleis generals– o *provisions* –decisiones concretes i particulars–, i era possible que entressin en contradicció amb normes anteriors, que podien ser cartes del rei o lleis concedides a les corts, la qual cosa no hauria de ser un problema perquè totes eren la voluntat del rei, que podia modificar lliurement el dret existent. Però per als estaments, que es movien en la mentalitat baixmedieval i només li reconeixien al rei la *potestas regalis*, les lleis de les corts només es podien modificar a les corts. Per tant, calia establir mitjans de control de l'actuació reial. El mateix monarca, que era conscient que podia donar cartes contra el dret existent a causa del desconeixement de tot el dret i de tots els problemes existents, i ell mateix declararia si s'havia produït una situació injusta –cal recordar que hi havia com a límits a la seva actuació les lleis divines i les naturals– i decidiria si s'havia de complir o no.

a) Castella: els castellans, organitzats per a la defensa dels seus interessos en institucions –generalment anomenades *Juntes*– van confiar en la justícia del monarca i hi acudien per sol·licitar que es reparés la violació del dret existent, que no apliqués la carta que podia violar el dret existent, mitjançant la fórmula *obedézcase pero no se cumpla*. Amb aquest remei se suspenia el compliment de la norma fins que el rei fos informat i decidís si calia o no aplicar-la. A les províncies basques es va aconseguir una eficàcia més gran de la fórmula mitjançant l'atribució del seu ús a les pròpies institucions representatives.

A Àlaba totes les cartes reials s'havien de presentar a la Junta d'Àlaba o al diputat general, qui suspenia el compliment de la carta fins que l'autoritat reial que l'havia creat es pronunciava sobre la seva aplicació; a Biscaia, malgrat que no hi havia una norma que reconegués oficialment aquesta pràctica, devia funcionar la fórmula mitjançant la forma de *pase foral* concedit per les Juntes, ja que el monarca va rebre ambaixades demanant la revocació de les provisions contràries al dret de la província. Pel que fa a Guipúscoa, al segle XV es va establir que les provisions reials no s'executessin sense que la Junta hagués donat l'ús, equivalent al *pase foral*, que suspenia l'execució de la norma fins que el monarca decidís el que calia fer amb la seva aplicació. Aquesta pràctica guipuscoana va ser suspesa el segle XVIII per Carles III.

b) A Navarra el recurs a la fórmula *obedézcase pero no se cumpla* es va acabar regulant a les Corts de Sangüesa del 1561, on es van establir que les cartes reials no s'acomplirien si no anaven acompanyades de la *sobrecarta del Reial Consell del Regne*, que n'examinava el contingut i li donava la *sobrecarta* conforme no lesionaria el dret navarrès. Aquest remei tenia caràcter suspensiu, fins que es prengué la decisió. Més tard, a les Corts d'Estella del 1692, es va establir el *pase foral*, que consistia en traslladar a la Diputació les cartes reials trameses al Consell com a mesura de control previ, però en realitat va estar sempre vinculat a la *sobrecarta*. Per això no es van poder evitar els nombrosos *agravios*, que van donar lloc a la *reparación de agravios*. La iniciativa de plantejar un

greuge la tenien els particulars o les institucions de Navarra, però la petició al virrei –o al rei, en darrera instància o en casos greus– la duia a terme les Corts o, en cas de no trobar-se reunides, la Diputació.

c) València: a València es va reconèixer que el rei podia modificar el dret aprovat a les corts mitjançant pragmàtiques i, tot i que hi havia protestes de les corts per les pragmàtiques donades contra els furs, aquestes van acceptar les respostes ambigües del monarca. Els síndics del regne van intentar al final del segle XVI establir **un control previ de les cartes reials**, però no ho van aconseguir. D'aquesta manera, la reparació de greuges es podia demanar a les corts o mitjançant ambaixades al monarca. Si no s'obtenia resposta d'aquest en un termini de tres mesos, s'entenia que es concedia la reparació de greuges.

d) Aragó: el *Justícia Major* intervenia en cas de greuge a instància de part o per pròpia iniciativa donant una sentència que podia declarar nul·la la decisió reial, tot i que la darrera paraula sobre la declaració del *Justícia* sempre la tenia el monarca. Cal recordar, a més, que a partir del 1592 aquesta pràctica restaria sense sentit.

Constitució de l'Observança

La *Constitució de l'Observança* aprovada per Ferran el Catòlic per a Catalunya el 1482 ordenava denunciar qualsevol contrafacció comesa pels oficials reials davant la Reial Audiència, que, amb la presència de deu doctors, havia de jutjar dita contrafacció. Tanmateix, l'actuació de l'Audiència no era imparcial, ja que els seus membres eren els mateixos oficials reials que havien pogut cometre la infracció.

e) Catalunya va consolidar la via judicial per controlar les actuacions reials. A la fi del segle XV van declarar nul·les totes les decisions del rei que anessin contra el dret establert a les corts. Aquesta tendència es va consolidar el 1599, quan es va ordenar que l'aprovat a les corts solament podia ser derogat a les corts posteriors. Tanmateix, el sistema judicial arbitrat per a la protecció del dret català presentava l'inconvenient que el tribunal que decidia sobre les contrafaccions era l'Audiència, integrada per jutges nomenats pel monarca. Per això les Corts del 1702 –i també les de 1706, convocades per l'arxiduc Carles– van aprovar la decisió d'instaurar el *Tribunal de Contrafaccions*, que incloïa representants del estaments, però aquesta decisió va tenir una vida molt curta a causa dels esdeveniments de la guerra de Successió i del seu desenllaç. Per tant, els mètodes més efectius per controlar l'observança del dret català eren la reparació de greuges a les corts o, davant les poques ocasions d'aquestes reunions, les ambaixades al monarca que, si no eren escoltades pel monarca, es considerava que el rei accedia a la petició.

Podem concloure afirmant que els monarques espanyols es consideraven sobirans amb un **poder absolut** que van aconseguir exercir als seus regnes al llarg de l'època moderna, fent ús de la seva principal atribució: podien legislar fora de les corts lliurement, essent també lliures de reparar o no els greuges que els plantejaven els estaments dels diferents regnes sotmesos al seu poder.

2. Les compilacions: el coneixement del dret del passat

L'any 1500 es pot prendre com una data simbòlica per identificar un seguit d'importants canvis en la història europea. Des del nou món que s'obria pas, el passat ja no era quelcom que mereixés un respecte i una veneració que impedís l'acció humana. El passat, i també el passat jurídic, ja no era quelcom sacralitzat que s'havia imposat sobretot gràcies al criteri d'autoritat, sinó que ara l'home volia intervenir activament en aquell nou món i fer-ho a partir de criteris racionals, encara que el triomf definitiu de la raó no arribaria fins segles més tard. El passat ja no es considerava una veritat revelada sinó que, en tot cas, seria una font d'inspiració per a l'home nou. Aquest moviment que podem identificar amb el Renaixement en l'art o amb l'humanisme en la literatura i en la cultura en general, també va afectar el món del dret i les seves concepcions.

En l'àmbit del dret, l'aparició dels estats, al tombant d'aquest any 1500, va conduir a una nova manera de crear el dret en la majoria de les monarquies europees i, doncs, també en la monarquia hispànica, la qual havia protagonitzat la unió dinàstica de les corones de Castella i d'Aragó amb el matrimoni el 1469 entre Isabel de Castella i Ferran d'Aragó. Com s'ha vist abans, l'aparició de l'estat està estretament vinculada al triomf de la sobirania, en aquest cas de la sobirania règia.

"La monarquía absoluta, en especial en el ámbito del derecho privado, mantiene el derecho de la Baja Edad Media. La afirmación de la soberanía del rey no conduce, por consiguiente, a una unificación jurídica de los diferentes reinos peninsulares, aunque ahora todo el derecho nuevo sólo puede tener su origen de forma directa o indirecta en el monarca y, desde el punto de vista del soberano, todo el derecho antiguo permanece vigente porque el soberano así lo ha decidido expresa o tácitamente. Tampoco esta circunstancia da lugar a una unificación jurídica. El monarca soberano puede dar leyes para todos sus naturales, pero puede seguir dando leyes de forma independiente para los naturales de cada uno de sus reinos aunque su contenido sea el mismo. [...] De esta manera, los reyes pudieron seguir convocando Cortes en los distintos reinos para dar leyes que ahora consideraban, sin embargo, como leyes dadas por un poder soberano que no necesitaba del consentimiento de los estamentos reunidos en Cortes [...].

En ejercicio de su soberanía, el rey mantiene las diferencias entre los naturales de los distintos reinos y entre los miembros de los estamentos de un mismo reino; mantiene, en definitiva, las bases fundamentales de la sociedad estamental. Cuando estalla el último conflicto entre las concepciones políticas medievales, representadas por algunos de los reinos, y la concepción política de la soberanía del rey, que terminó con el triunfo del soberano [*l'autor es refereix a la guerra de Successió del segle XVIII, que va acabar amb el triomf de Felip V*], éste se preocupó de afirmar su soberanía. La ley la creaba el titular de la soberanía y todo el ordenamiento jurídico encontraba su único fundamento en la voluntad del soberano. Afirmados estos principios teóricos, el monarca permitió que persistiera en parte el derecho de los reinos vencidos, pero poniéndolo de nuevo en vigor en virtud de su decisión soberana, patentizando de esta manera que legislador es quien mantiene en vigor el derecho, no quien lo establece. El derecho conservado en estos reinos encontraba su fundamento, pero también sus límites, en la voluntad soberana del monarca.

Las grandes novedades en el campo del derecho durante la Edad Moderna se producen, por tanto, en el campo del derecho público como consecuencia del mismo intento de construir un Estado, que suponía el desarrollo de una administración en la esfera central del poder, en parte nueva, mucho más compleja y extensa que la existente en la época bajomedieval."

Iglesia, *La creación del derecho... II*, pàg. 333-334.

2.1. Compilacions

Si el **dret privat**, a diferència del que li va passar al dret públic, **no va patir grans modificacions** durant l'època moderna, sí que va ser objecte de sistematització i de racionalització a partir del fenomen compilatori.

Des del segle XIII cada regne havia començat a fixar els seus ordres de prelació de fonts, dins els quals cada vegada va tenir un paper més important el dret general propi del regne. A banda d'això, i a mesura que els monarques aconseguien augmentar el seu poder i consolidar el monopoli legislatiu que venien reclamant des del segle XII, també va créixer la legislació règia, donada pels reis sols o bé amb les corts. Aquesta abundant legislació, que augmentava paral·lelament amb l'assentament de la sobirania règia, sovint era de caràcter conjuntural i administratiu i, un cop promulgada, corria sola o recollida en aplecs de textos que feien els particulars. Hi havia, doncs, des de la baixa edat mitjana, un problema objectiu per conèixer el dret vigent, que es va anar accentuant amb el pas dels anys.

Però a més del problema tècnic que podia suposar l'abundància de legislació, també es va sentir la necessitat de racionalitzar el dret. Això va conduir a dues coses, que si bé són diferents l'una de l'altra, no obstant això estan relacionades. Calia, abans de res, establir un ordre de prelació de les fonts que configuraven l'ordenament jurídic d'un regne que fos clar i eficaç; i calia, en segon lloc, reunir o compilar, en un sol volum, el dret propi de cada regne per facilitar el seu coneixement i la seva aplicació. Per tant, fixar els ordres de prelació de fonts i compilar el dret eren dues tasques estretament vinculades l'una amb l'altra: es compila allò que prèviament ha estat qualificat de dret principal per mitjà d'un ordre de prelació de fonts. Però tot això, a més, en un context marcat per la lluita entre el rei i els estaments; el primer per imposar la seva sobirania, i els estaments, per evitar-ho i per seguir amb la situació baixmedieval.

Tant el fet de fixar un ordre de prelació de fonts com també el fet de compilar el dret propi, eren activitats que no podien sostreure's a la dinàmica política de l'època. Els ordres de fonts de cada regne es van veure afectats per la particular relació dialèctica de forces que van mantenir a cada regne el rei i els estaments o, el que és el mateix, entre el dret creat a les corts i les pragmàtiques del rei –o dret creat pel rei fora de les corts. Pel que fa a la compilació, també hi havia una causa objectiva o tècnica, com era l'abundància de legislació que feia difícil de conèixer-la, però a això s'hi unia la mateixa dialèctica política que hem esmentat.

Era clar que no tot l'ordenament jurídic havia de ser compilat. Si contraposem dret principal i dret supletori, i si identifiquem, per terme general, el dret principal amb el dret propi, allò que es pretenia compilar tan sols era el dret propi, ja que el dret supletori, que podem dir que s'identificava amb el dret comú, era, per si sol, una compilació.

El problema sorgia a l'hora de decidir quina part del dret propi calia compilar, cosa gens fàcil perquè, com hem vist fins ara, el dret propi de cada regne no era pas quelcom compacte i monolític, sinó una estructura complexa i variada tant pel seu origen com pels seus àmbits d'aplicació. Dins del dret propi hi havia un dret general, que era el dret regi, i uns drets especials, que eren els drets municipals i senyorials. Però, a més, dins del dret regi encara hi podem distingir entre el dret del rei –creat unilateralment pel monarca– i el del regne –en la creació del qual intervenien les corts.

Davant aquesta complexitat, els ordres de prelació de fonts pretenen clarificar les relacions tant entre el dret propi i el dret comú com també les relacions entre els diferents drets propis.

Durant l'època moderna, per tant, els esforços no es van esmerçar a la formació d'un nou ordenament jurídic, si més no pel que fa a l'àmbit del dret privat, sinó més aviat a reunir i compilar el dret propi en un sol volum. Es tracta, certament, de reunir un dret ja existent, però no d'una manera simple acumulativa, ni superposant els materials jurídics acumulats pel pas del temps, sinó que ara el dret vigent serà classificat i exposat amb criteris racionals, i donaran lloc a una nova sistemàtica.

2.2. Característiques generals de les compilacions

2.2.1. Des de quan es comença a compilar?

Els primers ordres de prelació de fonts que van assenyalar el camí del dret que calia compilar van venir induïts moltes vegades per la redacció d'un dret general i complet propi d'un regne.

A Aragó i València el dret general del regne, format pels *Fueros de Aragón* i pels *Furs de València*, respectivament, incloïa els ordres de prelació de fonts.

Però, al mateix temps, aquells textos de dret propi general esdevenien el nucli central de les compilacions que serien completades per nous *fueros* i *furs* aprovats posteriorment. A Catalunya el primer ordre de prelació es trobava dins els *Usatges*, i les primeres constitucions compilades que els completen són del temps d'Alfons I. Però a Catalunya el paper dels *Usatges* com a nucli originari

de les compilacions es va veure diluït pel criteri sistemàtic, i no pas cronològic, que van adoptar els compiladors; i és que els *Usatges*, ubicats al lloc que els corresponia per la matèria, perdien entitat pròpia. A Castella l'ordre de prelatió fundacional va ser el fixat per Alfons XI a l'*Ordenamiento de Alcalà* del 1348, però com que les *Partidas* tenien el paper que el dret comú feia en d'altres regnes no van ser compilades. La situació a Navarra fou més complicada, ja que el *Fuero General de Navarra* no va tenir un text únic fixat durant molts segles. El cas és que el dret navarrès no es va començar a compilar fins al 1512, quan Navarra es va incorporar amb peu d'igualtat a Castella.

2.2.2. Quin tipus de dret es compila?

Els ordres de prelatió de fonts havien determinat, des d'un bon començament, quin era el dret principal, però com que en general això s'havia fet a la baixa edat mitjana en un moment de forta tensió entre rei i estaments, no s'havien resolt les relacions internes dins el dret principal propi, circumstància que va afectar sobre quin era el dret que calia recopilar.

El problema dins del dret principal, de fet, era doble: d'una banda, les **relacions** entre el **dret general** i els **drets particulars**, i d'altra banda, les relacions internes, dins del dret general, entre el dret establert pel rei a les corts i el dret creat únicament pel rei.

A Castella, on la sobirania règia es va imposar molt aviat, totes les lleis, tant les del rei com les donades a les corts, eren reconduïdes a dret del rei, i aquest seria l'únic dret objecte de compilació. Als territoris de la Corona d'Aragó, per contra, les compilacions van ser impulsades pels estaments, que volien veure reconegut el dret del regne –tant el dret aprovat a les corts com també el dret dels estaments formulat al marge de les corts– i que veien en la compilació una manera de fixar-lo i així poder evitar possibles modificacions i violacions per part del rei. Els reis van ser poc favorables a aquestes compilacions que, d'altra banda, no contenien dret del rei ni tampoc va intentar compilar o fer incloure el seu dret en les compilacions que finalment van reeixir, ja que tenia prou mitjans per fer complir el seu dret. A Navarra hi va haver un procés paral·lel: mentre que els estaments van impulsar compilacions amb lleis que els interessaven i amb *reparos de agravios* concedits, el rei va promulgar compilacions amb el seu dret.

S'ha de tenir en compte, però, que per molt interès que els estaments poguessin tenir en la compilació i per molts esforços que hi poguessin esmerçar, l'aprovació oficial havia de passar necessàriament per mans del rei. Solament ell la podia promulgar i, amb el temps, tan sols ell en podia autoritzar la publicació. Això fa que la pugna política que hi havia darrere de totes les compilacions s'acabés resolent, directament o indirectament, a favor del rei.

2.2.3. Quines parts del dret es compilen?

Encara avui és difícil de determinar i d'identificar els criteris i les raons que van conduir a compilar un determinat material jurídic i a prescindir-ne d'un altre. Hi ha raons tècniques que podrien explicar per què un determinat nombre de lleis va resultar exclòs de les compilacions. Es tracta de les lleis que tenien un caràcter temporal marcadíssim –que podien durar mentre s'apliqués el servei concedit a les corts o fins a la celebració de noves corts. N'hi havia de conjunturals, que esperaven resoldre un problema concret i que perdien virtualitat quan el problema havia estat resolt; també hi havia lleis abrogades i lleis derogades per lleis posteriors. Tot això pot explicar l'exclusió d'algunes lleis de les compilacions, però no hem d'excloure que algunes altres lleis fossin marginades o incloses simplement per raons polítiques, la qual cosa és difícil de demostrar.

2.2.4. Com s'incorporen les lleis a la compilació?

Els textos compilats podien conservar el seu tenor original o bé podien ser objecte de modificacions. A Castella les compilacions, que van ser induïdes pels reis, les van fer juristes al servei del rei que van rebre l'encàrrec de recopilar el dret vigent i de reelaborar-lo en el que fos necessari per a resoldre les contradiccions que hi havia i per a fer-lo més comprensible. Els encarregats de fer aquestes obres a Castella van ser autoritzats a prescindir de les parts més retòriques de les lleis, a esmenar-ne la formulació, a clarificar-ne el llenguatge i a refondre diverses lleis en una de sola si l'ocasió ho exigia. Per contra, a Navarra i als territoris de la Corona d'Aragó, i independentment de si s'optava per una classificació per matèries o cronològica, els compiladors, tant si eren particulars com si ho eren nomenats paritàriament pels estaments i pel rei, van recollir fidelment el text de les disposicions originals sense introduir-hi modificacions.

2.2.5. Formes de classificació del material

Les compilacions podien ser fetes aplicant un d'aquests dos criteris de classificació del material que contenien: cronològic –per ordre temporal de disposicions incorporades– o per matèries –per ordre de matèries contingudes, i dividit en llibres i títols, dins els quals les normes aleshores eren disposades per

ordre cronològic. La classificació cronològica permetia trobar molt aviat les lleis, però en canvi no permetia conèixer alhora i juntes totes les disposicions que hi havia sobre una determinada institució o matèria. D'altra banda, les compilacions cronològiques podien ser posades al dia fàcilment, afegint les disposicions més recents, mentre que les sistemàtiques envellien aviat i se'n feien noves edicions on es refonia el material més nou, o bé s'afegien apèndixs cronològics al cos sistemàtic central.

Les primeres compilacions fetes a Aragó i a València van adoptar l'ordre cronològic, disposant, després del dret propi general del regne, els *fueros* i els *furs*, respectivament, segons els reis que els havien concedit. Però a partir de mitjan segle XVI el criteri sistemàtic es va estendre per tot arreu. Mentre que a Castella la classificació sistemàtica no tenia cap base preexistent, sinó que era decidida per la comissió de juristes que elaborava la compilació, a la Corona d'Aragó totes les compilacions sistemàtiques van adoptar com a base la sistemàtica del Codi de Justinià en la seva versió bolonyesa medieval, és a dir, en nou llibres i no en dotze com l'havia compost Justinià al segle VI. A Catalunya cada volum estava estructurat en deu llibres i no en nou perquè s'entenia que els *Tres libri* formaven el llibre desè. L'adopció de la sistemàtica del Codi de Justinià revela fins a quin punt el dret comú s'havia convertit en l'element vertebrador de l'ordenament jurídic del regne –com fou evident en el cas de Catalunya– o fins a quin punt s'aspirava al fet que això fos així –com en el cas d'Aragó–.

2.2.6. Publicació i promulgació

Respecte de la promulgació i la publicació de les compilacions, convé no traslladar al passat allò que avui entenem amb aquests conceptes.

"La ley en la Edad Moderna es un mandato del monarca que adopta normalmente, pero no necesariamente, la forma escrita. Promulgar consiste en ordenar que se cumpla la voluntad del rey. Identificada promulgación con la decisión regia de declarar ley una determinada manifestación de voluntad suya y de mandar que sea obedecida y cumplida, todos los requisitos que teóricamente se puedan exigir se reducen a poder vincular, sin duda alguna, la orden –oral o escrita– a la voluntad del rey. Si una orden es expresión de la voluntad del rey, existe esa orden y la ley ha sido promulgada. La ley debe tener siempre una determinada publicidad, que acompaña a toda promulgación. Por razones instrumentales, conviene identificar en estos momentos publicación con el acto material de imprimir una recopilación."

Iglesia, *La creación del derecho... II*, pàg. 353.

Convé no confondre les diferents possibilitats que la realitat oferia a l'hora de compilar. A banda d'altres possibilitats teòriques que esmentarem, essencialment les compilacions poden ser oficials i també poden ser obra de particulars; però les oficials poden ser promulgades o no. Les compilacions han de ser necessàriament publicades per tal que siguin conegudes i aplicades o utilitzades, però no és imprescindible que una compilació sigui promulgada. Es compilen lleis i normes que ja existien i que, per tant, ja havien estat deguda-

ment promulgades. És a dir que lleis ja promulgades són compilades i impreses juntament amb d'altres. Així, aquesta activitat compilatòria la poden fer els particulars, tot i que en aquests casos el text compilat no té valor oficial.

Però una compilació pot ser, com a tal compilació, promulgada. D'aquest acte es deriven algunes conseqüències que cal conèixer. Des del moment de la promulgació d'una compilació el text vigent no és l'originari sinó el compilat; les lleis originàries esdevenen derogades per les promulgades. A més, si una compilació és promulgada amb caràcter exclusiu, aleshores això afecta no solament el tenor del text –tan sols val el promulgat–, sinó que deixen de ser vigents les lleis no incloses dins la compilació. Al revés, quan una compilació no és exclusiva, segueixen essent invocables les lleis no compilades.

La realitat, però, va deparar més possibilitats que una obra fos el resultat d'un treball d'un particular que no pas que fos promulgada amb caràcter exclusiu pel rei. Hi va haver, certament, d'altres possibilitats. Podia passar, per exemple, que una compilació hagués estat autoritzada pel rei però que no hi hagués una promulgació en sentit tècnic; podia passar, en segon lloc, que no concordés allò que havia estat demanat i allò que finalment havia estat concedit, o entre el projecte inicial i el resultat final. Una tercera possibilitat s'obria pas quan, a partir del començament del segle XVI, qualsevol llibre que es volia imprimir havia de comptar amb el consentiment i l'autorització expressa del rei; i això, si bé no equivalia certament a una promulgació, no deixava de donar un cert caràcter oficial o l'obra impresa amb autorització règia. Per tant, tal com ho veurem en analitzar les compilacions a cada regne en concret, les possibilitats eren múltiples.

2.3. Les compilacions dels diversos regnes

A continuació ens centrarem, de manera particular, en les compilacions que van ser fetes en els diferents regnes hispànics durant tota l'època moderna.

2.3.1. Corona de Castella

Castella

Les Corts castellanques, des del final de l'edat mitjana, van començar a fer peticions als reis per tal que es recollissin les lleis castellanques en una recopilació. Els motius d'aquestes demandes eren els següents:

Monarques espanyols dels segles XVI i XVII

Isabel I (1476-1504)

Joana I (1504-1509, data del seu internament a Tordesillas; regència de Ferran el Catòlic fins al 1516)

Carles I (1516-1556)

Felip II (1556-1598)

Felip III (1598-1621)

Felip IV (1621-1665)

Carles II (1665-1700)

1) L'existència de multitud de lleis de diferents tipus i sovint contradictòries feien necessari posar ordre a la legislació. Durant el regnat de Joan I ja van aparèixer intents de recollir en un únic volum les lleis del mateix tipus.

2) La multiplicitat creava confusió, i per això calia no solament recopilar les lleis castellanes, sinó també declarar-les, interpretar-les, fer-hi les addicions necessàries, reduir-les a una unitat i redactar-les en un llenguatge senzill.

a) Les *Ordenanzas Reales de Castilla*

En el context que acabem de descriure va aparèixer la primera recopilació castellana, feta pel jurista Alonso Díaz de Montalvo i publicada el 1484: les *Ordenanzas Reales de Castilla*, conegudes també com a *Ordenamiento de Montalvo*.

Ordenanzas Reales. Proemi

[...], considerando sus altezas que el propio officio de los reyes es fazer juyzioe justícia e deseando e queriendo que ensus rreynos e señoríos la justícia florezca e se faga e administre justa e derecha mente según deue e aquellos que touieren cargo dela fazer así enla su casa e corte como enla su corte e chançelleria e en todos los sus rreynos e señoríos la pueadan fazer e fagan libremente sin embargo e sin dilación e mirando que sin leyes la justícia non se podría sostener e la poliçia non sabe se gouernada sin ellas, por que todas las leyes se rrefieren al prouecho dela cosa publica e para guarda dela justícia, porque la ley es derecho escrito que afirma lo honesto e vieda lo contrario e es interprete de ygualtat e yguala las cosas diuinas e humana e es ordenança santa e rregla comun delos justos. E la buena ley tiene quatro condiciones. La primera es propia cosa dela ley extirpar e de rraygar los vicios. La segunda ordenar las costumbres e actos delos subditos. La tercera traer a los ombres a felicidad. La quarta llana e claramente disponer la verdat. E el final mouimiento delas leyes es el tranquilo e paçifico estado del pueblo. E para las fazer e ordenar dieron ocasión la variedat delos negocios ocurrientes, la correccion delas leyes antiguas, la suplicacion delos subditos, la diçision delas dudas e quistiones judiciales e por que despues dela muy loable e prouechosa ordenança e copilacion delas leyes delas siete partidas fechas e ordenadas por el señor rey don Alonso nono de loable memoria el qual auia antes fecho el fuero castellano que se llama de leyes, por los otros señores rreyes que despues rreynaron e por los dichos rrey e rreyna nuestros señores en diuersos ayuntamientos de cortes fueron fechas e ordenadas muchas leyes e ordenanças e pragmáticas en munchos e diuersos volumenes, libros e quadernos según los casos e negoçios que en aquellos tiempos ocurían e acaescían. Delas quales dichas leyes algunas fueron rreuocadas e otra limitadas e interpretadas e otras por contrario vso e costumbre derogadas e algunas dellas cesantes las causas por que fueron ordenadas quedan e fincan superfluas e sin efecto e algunas paresçen diferentes e rrepugnantes de otras (...), la alteza e mercet de los dichos señores rrey don Fernando e rreyna doña Ysabel nuestros señores entendiendo ser prouechoso e avn necesario para guarda y conseruacion de la justícia e para abreuiair los pleytos e debates e quistiones que naçian entre sus subditos e naturales, mandaron que se fiziese copilacion delas dichas leyes e ordenanças e prematicas juntamente con algunas leyes msas prouechosas e neçesarias vsadas e guardadas de dicho fuero castellano en vn volumen por libros e titulos de partidos e conuinientes cada vna materia sobre si, quitando e dexando las leyes superfluas, inhutiles, rreuocadas e derogadas e aquellas que no son nin deuen ser en vso, conformando las con el vso e estilo dela su corte e chançelleria. E esta obra esta partida en ocho libros por diuersos titulos segun que enel departamento de los dichos libros e titulos se contiene [...].

Les *Ordenanzas Reales* es divideixen en vuit llibres que recullen lleis agrupades en títols. S'ocupen de diverses matèries –matèries eclesiàstiques, lleis, dret polític i administratiu, dret processal, l'estat de les persones i organització militar, dret de família, matrimonial, de successions i d'obligacions, hisenda reial, organització municipal i regulació dels oficis i dret penal– seguint l'esquema de les *Partidas*, però amb alguna modificació.

Contingut bàsic dels llibres de les Ordenanzas Reales

- I: matèria eclesiàstica i lleis
- II: dret polític i administratiu
- III: dret processal
- IV: estat de les persones i organització militar

- V: dret de família i matrimonial, successori i d'obligacions
- VI: hisenda del rei
- VII: organització municipal i oficis
- VIII: procés i dret penal

En el pròleg, del qual hem reproduït un fragment al text precedent (*OORR, Proemi*), l'autor explica la situació que el va portar a fer l'obra: la multiplicitat de lleis, algunes revocades, d'altres derogades per ús i costum contrari, d'altres supèrflues per haver desaparegut la causa que les originava, o fins i tot lleis contràries entre si portava a una confusió que obligava a posar a la legislació castellana cert ordre. Els Reis Catòlics van decidir reunir les lleis, ordenances, pragmàtiques i disposicions del *Fuero Real* en un volum, en el qual serien ordenades en títols i llibres, prescindint de les lleis supèrflues, inútils, revocades, derogades, en desús o contràries a l'estil de la Cort i la *Chancillería* del rei. El jurista no va pretendre modificar la redacció o el contingut de les lleis recopilades, sinó que es va limitar a reunir-les prescindint de tot el material jurídic innecessari, ja fos part d'una llei o una llei sencera. Així, va reproduir la llei íntegrament i va recórrer a vegades a remissions a altres lleis recopilades que es podien ocupar d'una mateixa matèria. Aquesta tècnica li va permetre prescindir de reiteracions inútils intentant, almenys, ser respectuós amb el contingut del model, tot i que no sempre ho va aconseguir.

L'obra de Montalvo, malgrat que va ser feta per iniciativa dels reis, no va ser mai promulgada. Per això, per tractar-se d'una recopilació privada, el seu valor és el de facilitar el **coneixement del dret**. Pretenia reunir i sistematitzar en un sol volum totes les lleis vigents, però en no ser promulgada, les no recollides continuaven en vigor; per tant, solament es podria al·legar en judici si s'aportaven proves de l'existència de la llei recopilada. Tot i amb això, l'administració de justícia castellana la va utilitzar. L'obra va circular i la monarquia no la va prohibir: més aviat el contrari, en va autoritzar la publicació, la qual cosa va permetre una gran difusió de l'obra, a la qual tothom recorria com si es tractés d'una recopilació promulgada i exclusiva que va incloure, fins i tot amb el temps, un suplement fruit d'una decisió dels monarques.

Al començament del segle XVI va aparèixer un primer suplement que reunia pragmàtiques no recollides a les *Ordenanzas Reales* i algunes butlles papals que afavorien la jurisdicció reial. La tasca la van encarregar els Reis Catòlics al Consell i es va publicar amb autoritat règia. Va constituir una espècie d'apèndix de l'obra de Montalvo, que pretenia corregir i perfeccionar. Aquest suplement va ser promulgat, però no sembla que tingués caràcter exclusiu. Més tard va ser reeditat i completat.

Les *Ordenanzas Reales* i els seus suplementes no van satisfer les pretensions de les Corts del segle XV a les quals hem fet referència més amunt. Tampoc no van complir el mandat d'Isabel I inclòs al codicil del seu testament, i van ordenar que es reunissin les lleis en un sol volum amb un llenguatge breu i senzill. És a dir, l'obra de Montalvo no era suficient, ja que només recopilava les lleis castelleses, però no en va modificar la redacció, per tant, no en va oferir una versió més clara, breu i senzilla.

Testament d'Isabel I, 12-X-1504

[...] mandar reduzir las leyes del Fuero e ordenamientos e prematicas en vn cuerpo, do estouiesen mas breuemente e mejor ordenadas, declarando las dubdosas e quitando las superfluas, por euitar las dubdas e algunas contrariedades que çerca dellas corren e los gastos que dellos se siguen a mis regnos e subditos e naturales [...] luego hagan juntar vn prelado de sciencia e de consciencia con personas doctas e sabios e experimentados en los derechos, e vean todas las dichas leyes del Fuero e ordenamiento e prematicas, e las pongan e reduzcan todas en vn cuerpo, onde esten mas breue e compendiosamente compiladas [...].

La recopilació que volia fer la reina havia de completar les *Partidas*, que continuarien essent vigents, excepte en allò que no fos just. Al seu costat, el nou llibre havia de recollir el nou dret, el dret administratiu i polític del nou estat, perfeccionat amb les lleis del *Fuero Real*. L'obra, al capdavant, havia d'harmonitzar la tradició romanojustiniana de les *Partidas* amb la romanoteodosiana del *Fuero Real*.

L'encàrrec d'Isabel I no es va portar a la pràctica i per això les peticions de les corts d'una nova recopilació van continuar fins que a mitjan segle XVI se'n ordenar l'elaboració.

b) La Nueva Recopilación

Des de l'aparició de l'obra de Montalvo, el 1484, fins a la *Nueva Recopilación*, el 1567, es van continuar donant lleis que s'anaven corregint, esmenant, completant i modificant. Havia sorgit de nou la confusió a l'administració de justícia per la dispersió i corrupció dels textos. Per això es van nomenar persones encarregades de recopilar, corregir, esmenar i declarar les nombroses lleis existents i es va discutir sobre les decisions que s'havien de prendre dins del Consell, en el qual participava sovint el monarca, Felip II.

Llei i pragmàtica de promulgació de la Nueva Recopilación, donada per Felip II, a Madrid, 14 de març de 1567

"Don Philippe por la graciade Dios, Rey [...]. Sabed que por las muchas y diuersas leyes, pragmáticas, ordenamientos, capitulos de cortes y cartas acordadas, que por nos y los Reyes nuestros antecesores en estos reynos se han hecho, y por la mudança y variedad que cerca dellas ha auido, corrigiendo, enmendando, añadiendo, alterando lo que según la diferencia de los tiempos y ocurrencia de los casos ha parecido corregir, mudar, y alterar: y por qué así mismo algunas de las dichas leyes, o por se auer mal sacado de sus originales, o por el vicio y error de las impresiones, están faltas y diminutas, y la letra dellas corrupta y mal emendada. Y otro si en el entendimiento de algunas otras de las dichas leyes han nacido dubdas y dificultades, por ser las palabras dellas dubdosas, y por parecer que contradexian a algunas otras, y que así mismo algunas de las dichas leyes, como quiera que sean y fuessen claras, y que según el tiempo en que fueron fechas y publicadas, parecieron justas y conuenientes, la experiencia ha mostrado, que no pueden ni deuen ser executadas, y que de mas desto, las dichas leyes han estado y estan diuididas y repartidas en diuersos libros y volumines, y aun algunas dellas no impresas ni incorporadas en las otras leyes, ni tienen la authoridad y orden que conuendria, de que ha resultado y resulta confusión y perplexidad, y en los juezes que por ellas han de juzgar dudas y dificultades, y diferentes y contrarias opiniones, y porque las leyes son establecidas, para que por ellas se haga y administre justicia, y para que se mande y ordene lo bueno y justo, y se prohiba y vede lo malo e illicito, y sean regla y medida a todos, a los buenos para que las guarden y sigan, y a los malos para que se refrenen y moderen. Y conuiene que demas de ser justas y honestas, sean claras y publicas y manifiestas, de manera que los subditos entiendan lo que son obligados a hazer, y de lo que se deuen de guardar, y sea a todos cierta y claramente guardado su derecho, y se excusen las dudas y diferencias, pleytos y debates, y se viua en la paz y quieta publica, que en los reynos bien gouernados se deue tener, y que para este mismo efecto en las dichas leyes se supla

lo que estuuiere falto y diminuto, y se quite lo superfluo, y se declare lo dudoso, y se enmiende lo que estuuiere corrupto y errado; y así por los procuradores destes reynos en cortes, y por algunas otras personas zelosas del bien y beneficio publico fue pedido y supplicado al Emperador y Rey mi señor, que mandase reducir y recopilar todas las dichas leyes, y que se pusiessen debaxo de sus titulos y materias por la buena orden y estilo que conuiniessen: y con acuerdo de los del su consejo fue esto primeramente cometido [...], auierendose primero así en su tiempo como enel delas otras personas, que enesto interuiniieron en el nuestro consejo en general y en particular por las personas del, que para esto han sido diputadas, tratado y conferido, y determinado, las dudas, puntos, y dificultades que cerca de la emienda y declaración de las dichas leyes, y delo que se deuia enellas añadir, quitar, o alterar, han ocurrido: y auierendose todo visto, y con nos cunsultado, auemos acordado que las dichas leyes y nueua recopilación y reduction dellas, que así esta hecha, que esta repartida y diuidida en nueue libros, debaxo de los titulos y materias, se imprima y estampe, y para ello auemos dado nuestro priuilegio y facultad; y mandamos que se guarden cumplan, y executen, las leyes que van eneste libro, y se juzguen y determinen por ellas todos los pleytos y negocios que enestos reynos ocurrieren: aun que algunas dellas sean nueuamente hechas y ordenadas: y aunque no ayan sido publicadas ni pregonadas: y aunque sean diferentes o contrarias alas otras leyes y capitulos de cortes y pragmáticas que antes de agora ha auido enestos reynos: las quales queremos que de aquí adelante no tengan authoridad alguna, ni se juzgue por ellas, sino solamente por las deste libro, guardando enlo que toca alas leyes delas siete partidas, y del fuero, lo que por la ley de Toro esta dispuesto y ordenado: y quedando así mesmo en su fuerza y vigor, las cedulas y visitas que tienen las audiencias enlo que no fueren contrarias alas leyes deste libro, y que fecha la dicha impression quede en el nuestro consejo vno delos dichos libros, enmendado, y firmado delos del nuestro consejo: el qual sea registro original, para que por el, siempre que adelante ocurra duda o dificultad sobre la letra delas dichas leyes, se corrija y enmiende por el: y que así mismo aya otro volumen y libro en el nuestro Archiuo de Simancas, que se0a corregido y enmendado y firmado delos del nuestro consejo, y conferido y colacionado con el que queda en el mismo consejo, que tenga la dicha authoridad de registro y original. Fecha en Madrid a quatorze dias del mes de Março, de mil y quinientos y sesenta y siete años [...]."

L'elaboració de la *Nueva Recopilación* es va portar a terme amb els mateixos materials que va emprar Montalvo, és a dir, es va acudir als originals de les lleis que havia recopilat el jurista castellà, a més dels de les noves lleis que s'havien donat des d'aleshores fins a la data de realització de la *Nueva Recopilación*.

Els recopiladors van ser autoritzats pel monarca a fer modificacions en els originals, per tal de donar més claredat al text recollit, i van arribar fins i tot a incloure noves lleis que permetien superar contradiccions o omplir llacunes legals. Però, excepte en algunes ocasions, van ser fidels al text original de la llei; quan una norma es podia recollir en més d'un títol, es van limitar a recollir-la una sola vegada, fent ús de notes de remissió i reenviament en els altres llocs on podia haver-se reproduït.

L'obra es va dividir en nou llibres, que recollien les diverses matèries, però l'estructura no va ser tan clara com la de les *Ordenanzas Reales*.

La *Nueva Recopilación* es dividia en nou llibres que contenien les matèries següents:

- I: matèria eclesiàstica
- II: lleis, dret polític i administratiu
- III: dret polític i administratiu
- IV: procés, organització judicial
- V: dret de família, matrimonial, successori, obligacions i contractes, i d'hisenda
- VI: estat de les persones, dret públic i hisenda
- VII: organització municipal i oficis
- VIII: procés i dret penal
- IX: organització de l'hisenda i matèria fiscal

Una pragmàtica de Felip II va promulgar amb **caràcter exclusiu** la *Nueva Recopilación*, per la qual cosa el seu text va derogar els originals de les lleis que recollia.

El problema de les noves lleis que es van anar donant des de la seva aparició es va solucionar, en les noves edicions de l'obra, amb la publicació d'apèndixs que les recollien cronològicament. Però aquesta pràctica era insuficient, per la qual cosa el 1640 es va fer una refosa de totes les pragmàtiques extravagants o dels apèndixs als títols corresponents. L'obra va constar de tres volums, un més que l'any 1567. Posteriorment se'n van fer més edicions –cadascuna de les quals reproduïen la cèdula reial de promulgació– de les quals destaquem la del 1723, amb la qual els volums van passar a ser quatre, que incloïen els *autos acordados* (resolucions) del Consell del rei i els nous *aranzels* aprovats. Aquests *autos acordados* es van ordenar seguint la sistemàtica de la *Nueva Recopilación* a la refosa feta el 1745. La darrera refosa es va fer els anys 1776-1777, dates que coincidien amb l'inici del moviment codificador. La manca d'èxit de les noves idees codificadores va permetre que l'any 1805 encara aparegués una nova recopilació, amb una nova sistemàtica, la *Novísima Recopilación de las leyes de España*.

Vigència de la Nueva Recopilación

Va ser vigent des de la seva promulgació, el 1567, fins a la promulgació de la *Novísima Recopilación* (1805), que la va derogar parcialment.

Navarra

Com sabem, Navarra es va incorporar a la Corona de Castella al començament del segle XVI. A partir d'aleshores, els estats navarresos van voler fixar definitivament i per escrit el text del *Fuero General de Navarra*. Així, el 1530 en van redactar una versió més senzilla, anomenada *Fuero Reducido*. Tanmateix, el *Fuero Reducido* no va ser aprovat pel monarca: es va fer una recopilació de les lleis del regne –*les Ordenanzas Viejas*– per iniciativa del virrei i del Consell Reial. Aquesta obra incorporava les lleis aprovades pel rei, tant a dins com a fora a de les corts.

Les Ordenanzas Viejas

La recopilació anomenada *Ordenanzas Viejas* va ser realitzada per Balanza i per Pasquier i va ser impresa el 1557.

Les Ordenanzas Viejas no tenien cap sistemàtica, simplement presentaven una separació de lleis del rei donades fora de les corts i de lleis del rei donades a les corts, sense incloure-hi les que no servien. Uns anys més tard, però, se li va afegir un repertori ordenat alfabèticament que li va donar gran utilitat pràctica.

El 1567 Pasquier va perfeccionar la seva obra, recollint les lleis del rei donades fora i dins de les corts, però prescindint del material superflu i contradictori. Hi va incloure lleis anteriors al 1512 –anteriors, per tant, a la incorporació del regne a la Corona de Castella– i hi va indicar la procedència de les disposicions reduïdes per tal de permetre un control de la seva tasca.

Els estats, a causa de la impressió autoritzada pel Consell Reial de les *Ordenanzas Viejas*, van demanar i van aconseguir que s'aprovés, a les Corts del 1569, que aquestes només es poguessin imprimir a petició dels tres estats o del seu síndic. El 1576, els síndics van rebre l'encàrrec dels estats de fer una recopilació en un volum de les lleis decisives i de les reparacions de greuges atorgats i concedits. Tanmateix, la pretensió no es va fer realitat fins al 1593, quan els síndics van realitzar una obra que no va ser revisada pel Consell i pel virrei fins a l'any 1604, i en van autoritzar la publicació que va tenir lloc el 1614.

La Recopilació del 1614 només recollia les lleis decisives i les reparacions de greuges, en cinc llibres de sistemàtica confusa. El 1666 es va realitzar a Pamplona el repertori de l'escrivà Ururzun, que pretenia facilitar el coneixement de les nombroses disposicions que corrien en quaderns independents que portaven a confusions.

Paral·lelament a l'obra dels síndics, el Consell Reial va impulsar la publicació de dues recopilacions, realitzades per Armendáriz, que havien de recollir respectivament les lleis aprovades a les corts i les lleis règies fora de les corts, de les quals solament es va imprimir la primera, la *Recopilacion de todas las leyes del reyno de Navarra a suplicación de los tres Estados del dicho Reyno concedidas, y juradas por los señores Reyes del* (1614).

La publicació de la recopilació d'Armendáriz va provocar protestes del regne:

- a) L'obra no va ser impresa per petició dels estats.
- b) L'obra no incorporava la integritat de les lleis, sinó un sumari.
- c) L'obra havia estat autoritzada pel Consell, que va ordenar que tots els llocs l'havien de tenir.

Els estats tan sols van aconseguir que es canviés el títol de l'obra pel de *Reperitorio y sumario de las leyes del reino*, sense que es prohibís, com ells volien, que no es pogués citar ni emprar en judici.

Tot i que l'altra recopilació –la de les lleis del rei donades fora de les corts– no es va arribar a publicar, el 1662 se'n va publicar una altra, les *Ordenanzas del Consejo Real del Reyno de Navarra*, la qual cosa va provocar més protestes dels estats. Els nous enfrontaments van provocar que el monarca pogués legislar sense invocar una necessitat urgent i sense poder decidir què era contrafur i si s'havia de revocar una pragmàtica règia. Els intents, en aquelles circumstàncies, dels estats, que s'autoritzés la publicació del *Fuero General de Navarra* van fracassar.

La Recopilación de los Síndicos

La recopilació ordenada pels estats navarresos i publicada el 1614 s'anomenava *La Recopilación de los Síndicos: Las leyes del reyno de Navarra, hechas en Cortes generales, a suplicacion de los tres Estados, desde el año 1512 hasta el de 1612, reducidas a sus debidos títulos y materias*.

La primera recopilació promulgada oficialment i de manera exclusiva va ser l'encarregada a Antonio Chavier, que havia de reunir totes les lleis donades pel rei a les corts des de la unió de Navarra i Castella fins aleshores. Les disposicions havien de ser reduïdes i distribuïdes dins de títols, precedides del *Fuero General de Navarra*. L'obra va ser publicada l'any 1686, i finalment va recollir el *Fuero General de Navarra* i les lleis decisives i reparacions de greuges de manera reduïda.

L'obra d'Antonio Chavier (1686)

L'obra d'Antonio Chavier (1686) portava com a títol *Fueros del Reyno de Navarra, desde su creacion hasta su feliz unión con el de Castilla, y Recopilacion de las leyes promulgadas desde dicha unión hasta el año de 1685, recopiladas, y reducidas a lo sustancial, y a los titulos que corresponden*.

El caràcter exclusiu de l'obra de Chavier només es pot afirmar enfront de les lleis del rei aprovades a les corts, ja que al seu costat van continuar existint com a part de l'ordenament jurídic navarrès les *Ordenanzas* publicades al començament del segle XVII, de Pasquier, dels síndics i d'Armendáriz. El rei, a més, va continuar donant provisions contra el dret navarrès.

L'obra de Chavier presentava molts defectes, com ara omissions i contradiccions entre els textos originals i els recopilats. Aquesta va ser la causa del seu fracàs.

El fracàs de l'obra de Chavier va provocar que al començament del segle XVIII s'encarregués al síndic del regne, Joaquín Elizondo, una nova recopilació, que havia d'incorporar la *Recopilación de los Síndicos* a les noves lleis de les corts donades fins al 1716 i que va ser la darrera recopilació del regne de Navarra, on a partir d'aleshores solament es van imprimir els quaderns de les diferents corts. L'obra d'Elizondo es va publicar amb caràcter exclusiu, però sense derogar el text original de les disposicions recopilades, que es preferia al text recopilat.

L'obra d'Elizondo

La *Novíssima Recopilacion de las leyes del reino de Navarra hechas en sus Cortes generales desde el año de 1512 hasta el de 1716 inclusive*, encarregada a Joaquín Elizondo, va ser coneguda com a *Nueva Recopilacion*.

Altres recopilacions de la Corona de Castella

A banda dels regnes de Castella i de Navarra, diversos territoris formaven part de la Corona de Castella. Ens referim a Àlaba, Biscaia, Guipúscoa, Astúries i Galícia, on la necessitat de prendre decisions comunes per a solucionar diversos problemes i per a reaccionar davant les autoritats del rei, en no participar a les Corts, va provocar la formació d'una sèrie de juntes.

Les anomenades *Juntas* eren institucions que, nascudes al final de l'edat mitjana, superaven l'àmbit local i tendien a una organització pròpia, amb un ordenament propi que, malgrat la dialèctica desenvolupada amb el poder sobirà, es movien dins dels límits imposats pel monarca. Aquestes organitzacions van desenvolupar un dret diferent per a cada territori, que va donar lloc a diverses recopilacions, d'un valor divers i d'una diversa extensió, que podien incloure dret consuetudinari i també decisions règies que es presentaven com a antics costums o com a confirmacions reials d'aquests. D'aquesta manera, es poden trobar recopilacions que eren considerades com a ordenaments jurídics complets, amb els seu propi ordre de prelación, dins el qual el dret castellà esdevenia el dret supletori, i recopilacions de regles de veïnatge i de treball comú de l'ambient local rural.

Entre les recopilacions d'aquests territoris destaquen les de les províncies basques. Així, el 1452 va aparèixer el *Fuero Viejo de Vizcaya*, reelaborat sistemàticament el 1506 amb la incorporació de principis imposats pel monarca i presentats com a costums antics. A les *Ordenanzas de Guipúzcoa* i a les *Ordenanzas de Álava*, va predominar el caràcter de regulació de la vida comuna del poble rural. Semblants a aquestes darreres hi va haver les *Ordenanzas Generales del Principado de Asturias*, i les de *la Huerta de Murcia*. Finalment, cal esmentar el cas de les recopilacions d'ordenances de visites, sobretot les vinculades a les *Ordenances de les Audiències*, que a Castella havien estat declarades oficialment vigents.

2.3.2. Corona d'Aragó

Aragó

La primera compilació publicada a Aragó va ser la impresa entre el 1476 i el 1477. El seu autor, un jurista que no ha estat possible d'identificar, devia lliurar a la impremta, després de corregir-la, una de les col·leccions manuscrites que circulaven aleshores. Aquesta obra contenia els *Fueros de Aragón* dividits en vuit llibres –amb la inclusió, en el llibre vuitè, d'alguns furs del mateix Jaume I i de Pere II el Gran, concretament uns furs referents al *Justicia Mayor* i el *Privilegio General* del 1283, seguits dels furs donats a les corts per monarques posteriors agrupats en nou llibres i classificats cronològicament. D'aquesta manera, a partir dels vuit llibres que ja tenien els *Fueros de Aragón*, els furs donats per Jaume II formaven el llibre nou; els de Pere III, el llibre deu; els de Joan I, l'onze, i els de Martí l'Humà, el dotze. En total es comptabilitzaven dotze llibres, igual que l'originari Codi de Justinià.

Cal recordar que Justinià havia compost, al segle VI, a Bizanci, el seu codi en dotze llibres, però que a Bolonya, als segles XI i XII el Codi de Justinià no va arribar tot alhora i sencer, sinó en dues fases, de manera que el Codi de Justinià bolonyès comptava només amb els llibres de l'1 al 9, mentre que els altres tres llibres –els *Tres libri*– havien estat inclosos dins del *Volumen Parvum* del *Corpus Iuris Civilis*.

Els furs donats després de Martí l'Humà, quan amb Ferran I va començar la casa castellana dels Trastàmara a la Corona d'Aragó el 1412, no es van formar nous llibres i van ser afegits a continuació dels dotze ja establerts. A tot aquest material –els *Fueros de Aragon*, furs del llibre 9 al 12 i furs posteriors fins a la data de la publicació–, s'hi van afegir les *Observancias* redactades per Martín Díez de Aux.

Com s'ha vist, aquesta compilació, feta amb un criteri cronològic, va ser el resultat d'una iniciativa totalment particular. Ni va ser encarregada per les corts aragoneses ni va ser autoritzada pel rei. Però va tenir tant d'èxit i va ser tant utilitzada, que el seu text va servir per fer-ne futures noves edicions, en les quals només s'afegien els nous furs, i va ser la base de la nova compilació, aquesta vegada oficial i amb un criteri sistemàtic, que seria feta a mitjan segle XVI.

De la primera compilació aragonesa, la impresa entre el 1476 i el 1477, se'n va fer una segona edició el 1496. Tot i no tenir un caràcter oficial, de fet va actuar igual com si hagués estat promulgada amb caràcter exclusiu.

La poca practicitat de l'ordenació cronològica de la primera compilació i el seu envelliment van fer que a Aragó aviat se sentís la necessitat de fer-ne una de nova a partir de criteris sistemàtics i separant els furs vigents dels derogats. Així es va intentar al començament del segle XVI, però l'intent no va reeixir fins més tard, quan les Corts del 1547 van acordar formalment l'encàrrec d'aquella compilació sistemàtica dels *Fueros de Aragón* que farien una comissió de juristes proposats pels estaments i pel rei. Seguint la sistemàtica del Codi de Justinià en nou llibres, s'hi van incorporar els *fueros* i les *observancias* fins al 1547. Els furs posteriors, com els aprovats per Felip II el 1552, van ser inclosos després del recull sistemàtic en nou llibres en forma d'apèndixs cronològics.

A banda d'aquestes dues compilacions, també cal fer al·lusió a una compilació específica d'actes de cort feta al segle XVI. Com sabem, a més de furs, les corts aragoneses també aprovaven actes de cort. Quan al segle XV van ser recollides les *observancias*, una selecció d'actes de cort va ser afegida al final de l'aplec d'*observancias*. Però més tard, les Corts del 1552-1553 van decidir nomenar una comissió que fes una selecció, mantenint la màxima fidelitat amb els textos originals, dels actes de la cort que consideressin útils i necessaris. El resultat de la selecció va ser la compilació promulgada i exclusiva dels actes de cort publicada el 1554 i de la qual es van fer diverses edicions.

Catalunya

A Catalunya es va sentir ben d'hora la necessitat de recollir el dret general propi dels catalans en un sol volum. La decisió de fixar el dret general propi català es va prendre el 1413 en virtut d'una constitució i d'un capítol de cort (que entre ells presentaven algunes divergències).

La preocupació fonamental no era tant recollir el dret escampat, sinó recollir-lo i traduir-lo fidelment. Les corts van aprovar que la comissió encarregada comprovés els *Usatges*, les constitucions generals donades fins al 1413, promulgades en llatí des de l'aparició dels *Usatges*, i els capítols de cort. La comissió havia de fixar-ne el text amb tota fidelitat als originals sense fer-hi canvis de cap mena. Una vegada comprovat i fixat el text dels *Usatges*, de les constitucions i dels capítols de cort es traduirien al català de la millor manera, sense canviar-ne el sentit.

El material traduït s'havia de col·locar, tant del text llatí com de la traducció al català, als títols corresponents, perquè, des d'aleshores, es fessin servir per a jutjar en tots els tribunals de Catalunya. El resultat de la tasca van ser dos manuscrits, un de llatí i un de català, que es conservarien a l'arxiu reial. Els trasllats autèntics es van conservar a la casa de la Diputació del general.

Es volia garantir l'autenticitat de les còpies que se'n fessin i resoldre les qüestions que es poguessin plantejar a conseqüència de les variants que hi pogués haver en les còpies que circulaven. Per a resoldre els dubtes sobre el text català, s'acudiria al text llatí conservat a l'arxiu reial; en cas que no s'hi pogués accedir, aleshores caldria recórrer a les còpies autenticades de la casa de la Diputació del general.

Constitutions y altres drets de Cathalunya (1704) III, De la nova compilatio, 1 (Ferrán I en la cort de Barcelona, 1413, cap. 34)

"Per tal que las leys del Principat de Cathalunya, per nostres illustres predecessors promulgadas, sien pus manifestas, e intelligibles a tots nostres sotsmesos, axi letrats, com no letrats, e mers lecs, e per consegüent, mils puxent saber lur dret, e justicia en las causas ques manaran, proveim, e ordenam a supplicatio de la Cort General, e de assentiment de aquella, que de present sien elegidos per nos, e ab assentiment de la Cort, tres bonas, e idoneas personas, e vn apte Notari, las quals comproven be los Vsatges, o libres dels Vsatges de Barcelona, e las Constitutions Generals de Cathalunya, apres dels dits Vsatges, tro ara promulgadas en Lati, e Capitols de Cort, segons vuy estan no mudant, substantia, dictio, seny, o letra: ans los dits Vsatges, Constitutions, e Capitols estigan purament, e simple, segons los antics, e vertaders originals de aquells, a fi que sien be vertaders, e verdederas; e apres los dits Vsatges, e Constitutions comprovats, reduescan de Lati en lengua vulgar Cathalana, la pus propriament que poran, e sabran, sens mudar, ne alterar lo seny, e sententia de aquells. E axi mateix colloquen, e ordenen aquells, e aquellas, axi de Lati, com de vulgar Cathala, en, e per propis titols, o rubricas, a fi, que sien mils collocats, e collocadas, e que dels dits Vsatges, e Constitutions, axi de Lati, com de Cathala, o lengua vulgar, haja, e deja esser jutjat de aci avant en las Corts, e Audientias nostra, e de nostre Primogenit, e en las altrás Corts, e juys de dit Principal de Cathalunya: e que sien entesas, practicats, e practicadas, segons lo vertader, e bon seny de aquells, e aquellas, tota calumnial captio, o cavillatio a part posadas: e que aquells, e aquellas axi comprovats, e comprovadas, sien hauts, e haudas per originals, e sien mesas, e recondidas en lo Archiu de nostre Palau major de Barcelona, dels quals, e encara axi comprovats, sien fets translats vertaders, e autentics, los quals sien recondits en la casa de la Deputatio de Cathalunya, e si per ventura de las paraulas, seny, o sententia dels Vsatges, e Constitutions reduits, e reduidas en lengua vulgar Cathalana, sera dubte entre les parts, o entre los jutges, e jutjants, o altres, en tal cas sie recorregut per aclariment del dubte als dits Vsatges, e Constitutions de Lati, constituits, e constituïdas en lo dit Archiu nostre pre origianl, segons dit es, e si dels dits Vsatges, e Constitutions reduïdas en lengua vulgar Cathalana, per defalliment de mots, o altre vici sera dubte, o questioab altrás ja explanadas abans, o apres, o en altra manera, en tal cas, sie recorregut als originals explanats del dit nostre Archiu: e si aquells facilment nos podian haver, sie recorregut als translats autentics, que serán en la casa de la Deputatio."

La preocupació per a fixar el text fidel a l'original llatí i una traducció catalana també fidel va aparèixer en la Constitució del 1413, mentre que la preocupació que va destacar en el capítol de la cort d'aquest mateix any era procedir a la traducció al català dels textos llatins dels *Usatges*, les constitucions i els capítols de la cort, per tal que tothom pogués conèixer el contingut de les lleis. Aquesta traducció tindria el valor que el monarca, amb el consentiment de les corts, determinés.

Constitutions y altres drets de Cathalunya (1704) III (De la nova compilatio) 1 (Ferrán I en la Cort de Barcelona, 1413. Capítol de Cort 8)

Com los Vsatges, Constitutions de Cathalunya, e Capitols de Cort sien stats ordenats en Lati, e perço las personas legas han ignorantia de aquellas, e facilment fan, e venen, e poden venir contra aquells, de ques susciten questions, e plets en gran dan de la cosa publica, e dels singlar de aquella, perço la present Cort supplica molt humilment a vos Senyor, que los dits Vsatges, constitutions, e Capitols sien tornats de Lati en Romanç, e aquells, e aquellas sien reglats, e posats sots degudas materias, e titols, tota vagada guardant los drets vostres Senyor, e de la terra, e lo profit, e ben avenir de la cosa publica del dit Principat, e sobre las ditas cosas faedoraa, e spatxadorass, sien eletas dos personas bonas, aptas, e sufficientes per vos Senyor ab consentiment de la dita Cort, las quals per manament vostre continuament entengan en lo dit fet, per spatxament de aquell, e que los dits Vsatges, Constitutions, e Capitols de Cort axi arromançats, hajen aquella efficacia, força e virtut, e se hajen a practicar segons que per vos Senyor ab voluntat, e consentiment de la Cort sera acordat, e ordenat. Plau al Senyor Rey.

Com sabem, una constant dels estaments que se senten amenaçats pel poder regi és obligar el monarca a respectar el seu dret. Per aquesta raó, sovint el recullen per escrit, el redacten, i obliguen el monarca a respectar-lo al peu de la lletra. Això es fa evident, especialment, davant de situacions de crisi que podrien propiciar canvis, ja que és llavors quan els estaments volen reforçar la seva posició davant el rei.

La petició dels braços coincideix en el temps amb la instauració de la dinastia Trastàmara. Són els estaments els interessats a fixar el text i els qui impulsen, mitjançant la Diputació del general, que es dugui a terme.

En els manuscrits resultat de la decisió del 1413 de recollir el dret del Principat, al costat dels *Usatges*, les constitucions i els capítols de cort, s'hi afegixen les *Commemoracions* de Pere Albert i els *Costumas de Cathalunya*, juntament amb altres elements del dret del Principat. Sorgeix així, de manera factícia, i amb variants entre manuscrits, una compilació de dret general propi del Principat.

Si bé no podem plantejar aquí, amb criteris moderns, la qüestió de si eren o no oficials, els manuscrits de la compilació degueren circular i no sembla que arribessin a assolir la tasca prevista de fixar el text llatí i la traducció catalana i a declarar-ne el valor oficial.

La tasca dels compiladors havia menat a una ordenació dels *Usatges*, les constitucions i els capítols de cort d'acord amb la sistemàtica del Codi de Justinià, incorporant-hi altres elements i fent-hi més fàcil l'accés. Aquests manuscrits, tanmateix, no van arribar a supplantar altres manuscrits existents dels *Usatges*, de les constitucions i dels capítols de cort, que van continuar essent emprats després de l'elaboració de la compilació.

Aquesta compilació, duta a terme per una comissió nomenada per les corts i revisada per la Diputació del general, no va aconseguir fixar oficialment les lleis de la terra davant la indiferència del rei, que no es va preocupar de dur-la a terme ni de sancionar-la oficialment ni de difondre-la.

L'aparició de la impremta va contribuir a fixar i a difondre els textos. Sense intervenció del monarca s'imprimeix a la fi del segle xv, el 1495, una compilació en un tom que, seguint l'esquema medieval del Codi de Justinià dividit en deu llibres, a la primera part reproduïx el text de la traducció catalana feta per la Diputació al començament de segle, mentre que a la segona part inclou lleis del rei (privilegis dels estaments, pragmàtiques i provisions generals). La sistemàtica justiniana no s'estén als altres elements afegits (les *Commemoracions* de Pere Albert, els *Costumas de Cathalunya*) ni s'aplica a la segona part de l'obra.

Les *Commemoracions* de Pere Albert

Les *Commemoracions* de Pere Albert, obra de mitjan s. XIII, s'ocupaven del dret feudal, en especial de les relacions entre senyors i vassalls.

Els *Costumas de Cathalunya*

Els *Costumas de Cathalunya* eren una redacció anònima de dret senyorial de mitjan segle XIII.

Aparició de la impremta i compilació

L'aparició de la compilació impresa degué contribuir, tot i no haver estat promulgada oficialment, a disminuir la circulació i el recurs als antics manuscrits.

El recurs dels compiladors a la sistemàtica del Codi justinianeu dins la tradició medieval tenia un valor eminentment pràctic. El dret comú s'havia convertit en un veritable ordenament jurídic de Catalunya i així es facilitava la identificació de les modificacions imposades al dret comú pel dret propi de Catalunya.

A la pràctica, l'administració de justícia i els particulars recorrien a la compilació impresa per poder conèixer el dret general català i els privilegis dels estaments, si bé el text no podia ser invocat davant del monarca pels estaments, que no l'havien aconseguit imposar al rei.

L'establiment d'un **text definitiu i oficial** de les lleis catalanes, promulgat pel rei amb el consentiment dels estaments, es va dur a terme arran de l'envelliment de la compilació, evidenciat per l'aparició de constitucions noves després de l'edició impresa.

Malgrat la dificultat per conèixer els detalls que van envoltar aquest procés, tot fa pensar que s'emmarcava en l'enfrontament entre el rei i els estaments. Aquesta nova compilació no es va presentar com una reforma de l'edició impresa de la fi del segle XV, sinó que es va presentar com una obra nova que aspirava a sistematitzar el material que no ho estava.

El 1553 el monarca va encarregar d'ordenar les constitucions i els capítols de cort exclusivament, i es va limitar a separar les supèrflues, les contràries a d'altres i les corregides. El rei pretenia més de simplificar les lleis de les corts que no aclarir l'ordenament jurídic català.

Constitutions y altres drets de Catalunya (1704) I De la nova compilatio, 2 (Felip, Loctinent general, en la Cort de Montso 1553. cap. II)

"Statuim, y ordenam, que per las personas elegidoras per Nos, y per vna persona de quiscu dels tres Staments, todas las Constitutions, y Capítols de Cort sien reduidas a degut orde, y del modo que cumple a la bona directio, y administratio de la justitia, ço es, que sie feta dictinctio, axi de las superfluas, com de las que son contrarias a otras, y de las corregidas, y que de tot, las personas nomenadoras tingan a fer relatio en las primeras Corts."

El 1564 els estaments van demanar que les constitucions, els capítols i actes de cort, els *Usatges* i altres lleis de la terra s'haguessin de col·locar en títols adequats i degudament ordenats, indicant-ne els superflus i corregits.

Pàgina miniada de les *Constitutions de Catalunya*.

Constitutions y altres drets de Cathalunya (1704) I De la nova compilatio, 3 (Felip II en la Cort de Barcelona, 1564. Cap. de Cort, 24)

"Com per no haverse fet nominatio de personas, y assignatio de salari, la Constitutio del Any mil sinccents sinquanta tres, Capitol segon, en la qual fonc ordenat, que las Constitutions, y Capitols de Cort fossen deduits a degut orde, no ha sortit effecte, y es cosa molt necessaria en lo Principat de Cathalunya, y Comtats de Rosselló, y Cerdanya, que ab tot effecte se faça, supplica la present Cort a vostra Majestat, li placia statuir, y ordenam, que ditas Constitutions, Capitols, y Actes de Cort, y Vsatges de Barcelona, y altras leys de la terra se hajan de Posar sots congruos titols, y degut ordem senyalant las superfluas, y corregidas, y aço se faça per las personas, que en las presents Corts seran per los tres Braços nomenadas, als quals per los mateixos Braços sie assignat cert salari, pagador de las pecunias de las Generalitats. Plau a sa Majestat ques garde la Constitutio, y que de tot las personas elegidoras ne façan relatio a sa Majestat, pera que proveesca, lo que convindra."

La comissió de 1564

La comissió nomenada el 1564 havia fet una compilació que no va ser aprovada pel rei, que es va excusar al·legant que mai no li havia arribat.

Els estaments miraven de sistematitzar tot el dret del Principat, però aquests intents van fracassar pel comportament del monarca.

Constitutions y altres drets de Cathalunya (1704) I De la nova compilatio, 4 (Felip II en la Cort de Montso, 1585. Cap. de Cort, 24)

"Com per no esserse obtingut lo beneplacit de V. Majestat, nos sia imprimida la recopilatio de las Constitutions de Cathalunya, la qual fonc ab tot effecte acabada per las personas elegidos per V. Majestat, y per los Staments del present Principat, inseguint la dispositio del Capitol de Cort XXiiij. De las Corts per V. Majestat celebradas en la Ciutat de Barcelona, en lany M.D.L.xiii. ans per esser se perduda, (segons se enten) la copia que per los Deputats del present Principat fonc tramesaa V. Majestat, firmada de todas las sis personas eletas, y tambe, porque ab la nova impressio se pujan insertar las Constitutions, y Capitols de Cort, que en la present Cort sera. V. Majestat servit, ab loatio, y aprovatio de aquella, statuir, y ordenar, ques reveja, y en quant sie menester, de nou se faça la dita recopilatio de Constitutions, si, y segons, ab dit Capitol de Cort, y ab Constitutio feta per. V. Majestat, en lo Any. M.D.L.iiij. Capit. Ij. Esta disposat: supplica la present Cort a V. Majestat, que per executio de dita Constitutio, y Capitol de Cort, sia de son Rey al servey, ab la decretatio de la present Constitutio fer nominatio de tres personas, las quals, juntament ab las personas de [...] per los Bras Ecclesiastic, [...] per lo Bras Militar, y [...] per lo Bras Rey al nomenadas, façan la dita recopilatio, collocant aquellas sots congruos titols, y rescant las superfluas, y corregidas, segons que ab dita Constitutio, y Capitol de Cort esta disposat. E no res menys li placia, ab loatio, y aprovatio de la present Cort statuir, y ordenar, que feta dita recopilatio, y liurada de aquella vna copia al Loctinent General de V. Majestat, y altra als Deputats de Cathalunya, firmadas de ma propria de las personas eletas, pera que resten perpetuament reconcidas en los Archius Rey al, y de la Deputatio, pujan los Deputats del present Principal, fer imprimir dita nova recopilatio, sens altra consulta de V. Majestat. Plau a sa Majestat, y dins de vn mes sa Majestat nomenara las tres personas per sa part, y en falta de alguns dels nomenats per la Cort, los Deputats de Cathalunya ùgan nomenar altras, y lo mateix ssa Majestat, en respecte des nomenats per sa part."

A la darrera ofensiva, els estaments, a les Corts de Montsó del 1585, van demanar una compilació que es convertiria en la primera (i única, podríem dir) compilació catalana. Un cop realitzada, encara va trigar a imprimir-se, cosa que demostrava novament la resistència del monarca a confirmar un text oficial del dret català, negativa que probablement es devia a l'enfrontament entre el rei i els estaments.

Atesos els precedents, el 1585 es demana al monarca que es revisi i es faci novament la compilació, i que nomeni tres persones que juntament amb les nomenades pels estaments la duguin a terme, col·locant les constitucions i els capítols de cort als llocs corresponents i separant els superflus i els corregits. També es demana al rei que feta l'obra, lliurada una còpia signada al lloctinent general (per a l'arxiu reial) i una altra als diputats (per a l'arxiu de la casa de la Diputació), els diputats la puguin imprimir sense noves consultes al monarca. El monarca s'hi avé i nomena els seus oficials el 1587.

Portada del primer volum de les *Constitutions y altres drets de Cathalunya* de 1588-1589.

Les novetats que presentava el text de la compilació publicada a Barcelona el 1588-1589 se centraven en la incorporació de noves constitucions i capítols de cort i d'algunes pragmàtiques règies i també en la consegüent redistribució de material legislatiu que va suposar la incorporació a l'obra d'un tercer volum que recollia les constitucions, els capítols i els actes de cort i altres lleis de Catalunya superflus, contraris i corregits.

Cada volum de la compilació té un títol propi, però el del primer volum funciona com a títol general de l'obra, amb el nom del qual se la coneix: *Constitutions y altres drets de Cathalunya*.

Hi ha encara una tercera compilació, deguda probablement a raons polítiques, ja que només s'havien celebrat les corts el 1599 i el 1702, any que es va decidir de fer-la. Va ser publicada el 1704.

Constitutions y altres drets de Cathalunya (1704) I De la nova compilatio, 5 (Felip IV en la Cort de Barcelona, 1702. Cap. 82)

"Com sia necessari reimprimir los tres Volumens de las Constituciones, y altres drets del present Principat, compilats en força del Capítol 24. de las Corts del Senerenissim Rey Don Felip en la Vila de Monçó, any 1585 que ja foren imprimits en la present Ciutat en los anys 1588. 1589. y altrament convinga al be publich, que sian donadas à la llum las Constituciones, que serán fetas, y decretadas en la present Cort, y que de aquellas se tinga la deguda noticia en las Ciutats, Vilas, y Lochs del present Principat: Perço estatueix, y ordena la present Cort, que dins sis mesos de la conclusió de aquella, los Deputats, y Oydors de Comptes del General, çots pena de perdre los salaris del temps tardaràn a cumpliro, tingan obligació de fer fer, y tenir feta nova impressió de dits tres Volumens, en vn Tomo de paper de la forma major doblat, ab lletra de caràcter llegible proporcionada, y condecant, ab la divisio de las Constituciones, y Pragmaticas revocadas, o superfluas, per lo que tant mateix condueixen per la intelligencia dels practichs, que tractan aquellas, o de alguna de las no revocadas, y moderadas, continuant en dit Tomo la Genealogia dels Serenissims Senyors Comtes de Barcelona, y Reys de Arago, fins al present, y compilant baix los titols de las Constituciones de no revocadas, ni superfluas, ò altres de nous, y convenients, las Constituciones, y Capítols de Cort del any 1599. que van impressas ab Volum separat, y las que serán fetas, y decretadas en la present Cort, baix los propis titols en que recaygan; Y augmentant, o renovant los Indices, de Titols, y Capítols de Cort y los Alphabetichs, aixi generals, com particulars, per los quals efectes de fer dita compilacio, collocar ditas constituciones, y Capítols de Cort de 1599. y las de la present Cirtm augmentar, y renovar dits Indices, y Alphabetichs elegeix, y anomena la present Cort [...] los quals tingan facultat de anomenar altres personas, en cas de impediment de alguna de las sobre anomenadas per dita present Cort, y que no pugan fer a part impressio de Constituciones, y Capítols de Cort, de la present Cort, sino reimprimint las demes Constituciones, y fentne de vnas, y altres vn Volumen en la forma dalt establerta, y expressada; de la qual nova impressio de Constituciones, degan dits Deputats, y Oydors donarne, y lliurarne sengles Tomos encodernats al Rey [...] y los que restaràn de dita impressio se beneficien en vtilitat de dit General, haventne de donar compte dits Deputats, y Oydors, y que degan manar fer tabba per dita impressio, subhastarla, y lliurarla al encant publich al Impressor, que per menos empendrà ferla. Y tambe estatueix, y ordena la present Cort, que tots los Officials Ordinaris, aixi Reals, com de Barons en sas respective Curias, ahont tindran los verbals, ò administració de justicia, degan à sos gastos pendrer, y tenir dit Tomo de Constituciones, peraque sia patent, y manifest à tots lo contengut en ell, y pugan cerciorarse de las Constituciones, y demès drets, çots las penas estatuhidas en las Constituciones de la observança. Plau a sa Mazestat."

"Esta circunstancia justifica que no sea en realidad una nueva compilación oficial, con la incorporación únicamente en su primer volumen en los títulos oportunos e, incluso, con la aparición de algún título nuevo de las constituciones aprobadas en 1599 y 1702, y la indicación en su caso, al pie de cada constitución, de las que habían quedado derogadas o suspendidas por las dadas en dichas fechas. [...] La tarea limitada encargada a los recopiladores explica que el volumen segundo y tercero de esta recopilación sean una simple reimpresión de la segunda, no introduciéndose ahora modificación alguna."

Sistemàtica de la compilació

Una novetat de la compilació és l'extensió de la sistemàtica medieval del Codi de Justinià a tots tres volums de l'obra, dividits en deu llibres. Cada llibre era dividit en títols, i els títols contenien els capítols (cada un dels textos compilats).

Portada del volum primer de les *Constitutions y altres drets de Cathalunya* de 1704.

Iglesia, *La creación del derecho...* II, pág. 386.

Els estaments recorden la necessitat d'imprimir els tres volums de les constitucions i altres drets del Principat i la conveniència de fer públiques les constitucions de les corts de 1702, i demanen que en el termini de sis mesos després de la conclusió de les corts, els diputats i oïdors facin una nova impressió dels tres volums. Les corts nomenen una comissió on no participen representants del rei perquè dugui a terme l'obra. Els diputats i oïdors la faran imprimir i en distribuiran els exemplars que s'ha establert, mentre que els altres oficials que administrin justícia l'hauran de comprar.

"La tarea limitada encargada a los recopiladores explica que el volumen segundo y tercero de esta recopilación sean una simple reimpresión de la segunda, no introduciéndose ahora modificación alguna"

Iglesia, *La creación del derecho...* II, pág. 386.

Les compilacions catalanes són, essencialment, **compilacions de lleis de corts o assimilades**. La inclusió de pragmàtiques i privilegis en la compilació privada del 1495 (per raons no aclarides però probablement deguda a la pràctica del moment), es va mantenir i ampliar en la compilació dels anys 1588-1589. Ateses les relacions fluctuants entre el monarca i els estaments, cal pensar que les pragmàtiques i els privilegis regis compilats eren els que els estaments volien conservar i fixar davant els possibles atacs del rei.

València i Mallorca

La història de València dins els territoris de la Corona d'Aragó ocupa una posició especial pel que fa a la compilació del dret propi. Sembla talment que ni els estaments ni el monarca tenien un interès especial a compilar el dret valencià.

Al final del segle XV es va imprimir una **col·lecció de furs**, encapçalada per l'obra de Jaume I, seguida pels furs aprovats en les corts posteriors, cronològicament ordenats, per pragmàtiques, provisions règies, actes de cort i altres elements. Amb l'aspiració de facilitar el coneixement del dret respectant al màxim els manuscrits conservats, aquesta obra es va fer servir a la pràctica sense plantejar-se quin era el seu valor real.

Pocs anys després es va publicar una **compilació de lleis del rei**, els privilegis donats pels reis, on, com a privilegis, apareixien de vegades les lleis que la compilació precedent ofería com a furs.

Aquesta circumstància evidenciava una certa indiferència cap al dret propi, comprensible si es té en compte que el dret de la població valenciana es va convertir en els Furs de València, i també la primerenca equiparació entre el dret del rei i el dret del regne.

Aquests trets es van accentuar en una compilació de dret valencià que es va fer a mitjan segle XVI.

[Furs de València]. Pròleg al lector de F.J. Pastor, notari valencià, en la seva edició

[...] Este [= Jaume I], pues, (para que el argumento de todo el libro conozcas brevemente) escribió nueve libros de estos fueros, seguido casi en todas las cosas el orden del Código de Justiniano. Nosotros, así pues, como hayamos dividido este presente volumen en dos partes, en la primera ordenamos los fueros establecidos por los reyes de Aragón a uso de nuestra ciudad y con tal orden, que sean contenidos todos aquellos fueros que tratan

de la misma materia bajo las mismas rúbricas del ínclito rey Jaume, mencionado, el rey creador de ellos. Y también encontrarás las concordancias de los fueros y de los privilegios, y de las leyes y de los cánones, no tan sólo de aquellas, de las que los dichos fueros hubieran sido escogidos, sino también del derecho civil y canónico que corresponden a la materia de los mencionados fueros. Estos, así pues, se contienen en la sección de la primera parte. En la segunda parte por cierto se encuentran muchos fueros, actos de corte y pragmáticas establecidos por los citados reyes. Y todas estas cosas, porque no pudieron referirse a las rúbricas del rey Jaime hemos sido obligados a colocarlas independientemente en esta segunda parte del libro bajo el título de las extravagantes. Además no fuera inútil advertir esto, que en estos fueros, actos de corte y pragmáticas faltan los mismos proemios, firmas de los reyes y publicaciones, por los cuales han sido creados y sancionados. Y ha parecido superfluo añadir ciertamente éstas, en parte, para evitar la prolijidad de la obra, principalmente cuando poco o nada aportan a la decisión de las causas, en parte también porque los trasuntos de todos estos originales están conservados y diligentemente se custodian en los archivos del aula de los jurados de nuestra ciudad de Valencia, donde cualquiera que los necesite fácilmente podrá verlos. Un índice de la misma obra con cuanta diligencia pudo hacerse por orden alfabético ha sido reunido por nosotros por páginas [...]."

El notari Pastor va facilitar el coneixement dels furs, d'acord amb la sistemàtica medieval del Codi de Justinià, acceptada pels Furs de Jaume I. Quedaven per a una segona part dedicada a les lleis extravagants, els furs, els actes de cort, les lleis del rei i els altres materials que no es podien incorporar a l'esquema justinianeu.

Aquesta compilació no va ser promulgada, però va comptar amb l'autorització corresponent de l'emperador per a ser publicada el 1547 i els braços de les corts valencianes van procurar perfeccionar-la afegint-hi furs, actes de cort i ordinations dels reis d'Aragó i de València que el notari Pastor havia deixat fora de la seva compilació. La compilació sistemàtica no va desbancar la compilació cronològica i totes dues van coexistir. Totes dues compartien alguns defectes (furs derogats, furs demanats no concedits, coses supèrflues).

Sobre la base d'aquestes observacions, els braços, a mitjan segle XVI, intenten defensar el seu dret i fer una compilació oficial, alhora que s'ordena la tradició jurídica valenciana. Al començament del segle XVII les corts valencianes en van haver de reconèixer el fracàs. El triomf de la sobirania del rei feia innecessària una nova compilació que recollís el dret d'unes corts que gradualment s'anaven deixant de reunir. Anys més tard, a les Corts del 1626, els braços van demanar al monarca que es fes una compilació que recollís, degudament classificats, els furs i actes de cort. El monarca hi va accedir, però, com és evident, no es va dur a terme.

El Regne de València mai no va arribar a tenir una compilació del seu dret promulgada oficialment.

El mateix es va esdevenir al Regne de Mallorca. Sense corts, els intents per tal que es fes una compilació van fracassar. Darrere d'aquests intents hi havia una finalitat eminentment pràctica. Finalment, a instàncies dels jurats, al començament del segle XVII es va fer una compilació que no es va arribar a publicar.

3. Els decrets de Nova Planta i la *Novísima Recopilación*

3.1. Els decrets de Nova Planta

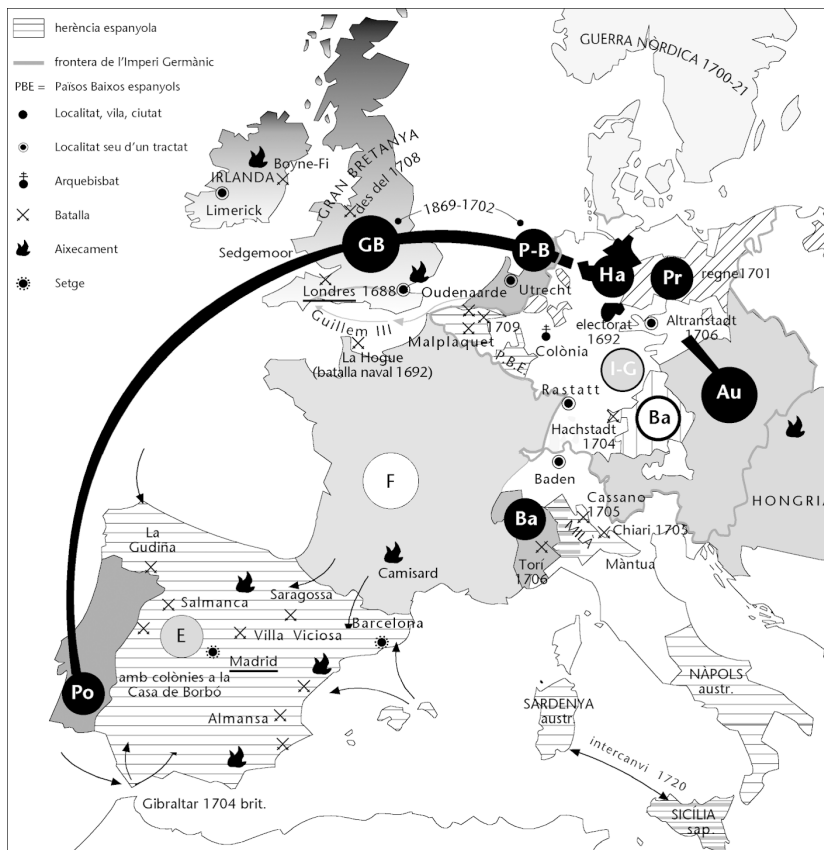
Després de la mort del darrer dels Àustria, Carles II (1700) es va plantejar a la península Ibèrica l'anomenada qüestió successòria, que va enfrontar Felip d'Anjou, el futur Felip V, i l'arxiduc Carles d'Àustria. El testament de Carles II, finalment, atorgava la corona a Felip V, que, després de ser jurat com a rei als diversos territoris de la monarquia, va veure com els regnes de la Corona d'Aragó es van inclinar per l'arxiduc Carles d'Àustria, i van pensar que respectarien més fidelment els seus drets. En canvi, els regnes de Castella i de Navarra sí que li van donar suport.

La victòria de Felip V va permetre que la monarquia consolidés la seva sobirania als territoris de la Corona d'Aragó per mitjà dels decrets que van tenir lloc com a conseqüència dels enfrontaments.

La guerra de Successió

La guerra de Successió va ser un conflicte de caire internacional, on Anglaterra, Holanda, Àustria, l'Imperi, Prússia i Hannover es van aliar per tal d'impedir que Felip V, nét del poderós Lluís XIV de França, es fes amb el control dels territoris de la monarquia hispànica. Els regnes de la Corona d'Aragó es van decantar per l'arxiduc Carles d'Àustria, la qual cosa va provocar una llarga guerra que a Catalunya no va acabar fins a la caiguda de Barcelona, l'11 de setembre de 1714.

Guerra de Successió espanyola

Font: Kinder; Hilgemann (1971). *Atlas histórico mundial*. (vol. 1, pàg. 286).

Retrat de Felip V (1701). Museu del Prado Madrid.

Felip V, a mesura que es proclamava victoriós als diferents regnes, va anar donant els anomenats *decrets de Nova Planta*, no per ànim de venjança ni per ànim centralista –encara que servissin per a venjar-se o per a centralitzar– sinó per afirmar la sobirania del rei. A mesura que anava conquerint territoris, el monarca va suavitzar les mesures imposades i, així, als darrers territoris conquerits –Catalunya i Mallorca– va suprimir únicament les institucions que poguessin afectar l'exercici de la seva sobirania.

Les diferències entre els diversos decrets van derivar, doncs, del moment en el qual van ser dictats, en plena guerra uns i un cop finalitzada uns altres.

La manera de fer triomfar la sobirania del rei va comportar discussions entre els diferents consellers del monarca, que ja des del començament van tenir diverses posicions, concretament tres.

a) La principal i majoritària tenia com a referents **les tradicions absolutistes i centralistes** dels Borbó francesos i els projectes polítics castellans del segle XVII que pretenien uniformar els regnes dels Àustria peninsulars per a un repartiment equilibrat de les càrregues de la monarquia universal. El francès Amelot pretenia la supressió total del sistema polític, fiscal i jurídic dels regnes conquerits el 1707 i substituir-lo pel castellà; Macanaz, en canvi, admetia la possibilitat de conservar els furs que poguessin augmentar el poder monàrquic, per ser més durs que els castellans.

b) Una part dels partidaris de no derogar cap dret fins que no s'acabés la guerra a tots els territoris defensava la **introducció d'algunes variacions** adequades fins a la conquesta definitiva.

c) Els membres del Consell d'Aragó i de la noblesa natural, amb possessions als territoris conquerits, defensaven la **conservació dels drets** que fossin compatibles amb els plantejaments de la nova dinastia.

3.1.1. Els primers decrets per a Aragó i València

Els primers decrets de Nova Planta van ser els donats el juny de 1707 per a València i Aragó. Aquests van suposar la total derogació de tot el dret de tots dos regnes, sense cap excepció. Amb aquests es va crear una nova organització política que per la seva radicalitat va ser difícil de portar a la pràctica, per la qual cosa uns anys més tard Felip V va suavitzar les seves decisions amb la conservació dels privilegis d'aquells que li havien estat fidels.

L'atenuació del rigor dels decrets de Nova Planta va comportar la conservació de la jurisdicció alfonsina als seus titulars, és a dir, aquests podien continuar essent titulars de la jurisdicció, encara que hi haguessin d'aplicar el dret castellà.

Els decrets de Felip V

Els decrets donats per Felip V es van conèixer per *Decrets de Nova Planta* perquè els principals anaven dirigits a reorganitzar els regnes conquerits establint una nova planta de l'Audiència com a òrgan de govern fonamental, al costat del capità general.

Novísima recopilación 3,3,1 (Felip V. Decret de 29 de juny de 1707)

Derogación de los fueros de Aragón y Valencia; y su reducción á las leyes y gobierno de Castilla.

"Considerando haber perdido los Reynos de Aragón y de Valencia, y todos sus habitadores por el rebelión que cometieron, faltando enteramente al juramento de fidelidad que me hicieron como á su legítimo Rey y Señor, todos los fueros, privilegios, exenciones y libertades que gozaban, y que con tan liberal mano se les habían concedido, así por mí como por los Señores Reyes mis predecesores particularizándolos en esto de los demas Reynos de esta Corona; y tocándome el dominio absoluto de los referidos Reynos de Aragón y de Valencia, pues á la circunstancia de ser comprendidos en los demas que tan legítimamente poseo en esta Monarquía, se añade ahora la del justo derecho de la conquista que de ellos han hecho últimamente mis Armas con el motivo de su rebelión: y considerando tambien, que uno de los principales atributos de la Soberania es la imposición y derogación de leyes, las quales con la variedad de los tiempos y mudanza de costumbres podría yo alterar, aun sin los graves y fundados motivos y circunstancias que hoy concurren para ello en lo tocante á los de Aragón y Valencia; he juzgado por conveniente (así por esto como por mi deseo de reducir todos mis Reynos de España á la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y Tribunales, gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla tan loables y plausibles en todo el Universo) abolir y derogar enteramente, como desde luego doy por abolidos y derogados, todos los referidos fueros, privilegios, práctica y costumbre hasta aquí observadas en los referidos Reynos de Aragon y Valencia; siendo mi voluntad, que estos se reduzcan á las leyes de Castilla, y al uso, práctica y forma de gobierno que se tiene y ha tenido en ella y en sus Tribunales sin diferencia alguna en nada; pudiendo obtener por esta razon mis fidelisimos vasallos los Castellanos oficios y empleos en Aragon y Valencia, de la misma manera que los Aragoneses y Valencianos han de poder en adelante gozarlos en Castilla sin ninguna distinción; facilitando yo por este medio a los Castellanos motivos para que acrediten de nuevo los efectos de mi gratitud, dispensando en ellos los mayores premios, y gracias tan merecidas de su experimentada y acrisolada fidelidad, y dando á los Aragoneses y Valencianos, recíproca é igualmente mayores pruebas de mi benignidad, habilitándolos pára lo que no lo estaban, en medio de la gran libertad de los fueros que gozaban ántes, y ahora quedan abolidos: en cuya conseqüencia he resuelto, que la Audiencia de Ministros que se ha formado para Valencia, y la que he mandado se forme para Aragon, se gobiernen y manejen en todo y por todo como las dos Chancillerias de Valladolid y Granada, observando literalmente las mismas regalías, leyes, práctica, ordenanzas y costumbres que se guardan en estas, sin la menor distinción y diferencia en nada, excepto en las controversias y puntos de Jurisdiccion eclesiástica, y modo de tratarla, que en esto se ha de observar la práctica y estilo que hubiere habido hasta aquí, en conseqüencia de las concordias ajustadas con la Sede Apostólica, en que no se debe variar de cuya resolución he querido participar al Consejo, para que lo tenga entendido."

3.1.2. El decret del 1711 per a Aragó

Els austriacistes havien recuperat Aragó el 1710, però Felip V va reconquerir el regne i va dictar un nou decret, que seria conegut com a *Decret de Nova Planta per a Aragó*, d'abril del 1711, que va suavitzar el rigor de la decisió del 1707. Així, un cop eliminats els principals obstacles per a l'afirmació de la sobirania del monarca, que eren les institucions aragoneses i el dret polític del regne, no hi havia inconvenient per a la pervivència del dret privat, l'extensió del qual havia de dependre de la gràcia del rei.

Es va instaurar una nova planta a l'Audiència d'Aragó, amb dues sales, una de **civil** i una altra de **criminal**. A la sala criminal s'havia de jutjar segons el dret castellà, mentre que a la sala civil es jutjaria d'acord amb el dret aragonès, amb la condició que les parts fossin particulars, perquè si una de les parts era el monarca o algun dels seus oficials, aleshores s'havia d'aplicar el dret castellà.

El dret processal propi aragonès es va reduir als quatre processos privilegiats aragonesos – *d'aprehensión, inventario, firma y manifestación*– que van patir algunes modificacions en la matèria a la qual afectaven. En la resta del dret processal, s'aplicaria el dret castellà.

Novísima recopilación 5,7,2 (Felip V per RD 3 d'abril de 1711, per a Aragó)

"[...] he resuelto por ahora por providencia interina, que haya en este Reyno un Comandante General, á cuyo cargo esté el Gobierno militar, político, económico y gubernativo de él; y asimismo, que haya una Audiencia con dos Salas, la una para lo civil con quatro Ministros, y la otra para lo criminal, y un Fiscal que asista en una y otra Sala, y los subalternos necesarios; y que tambien haya un Regente para el régimen de esta Audiencia; la qual es mi voluntad se componga de personas á mi arbitrio, sin restricción de provincia, país ni naturaleza: entendiéndose, que en la Sala del Crímen se han de juzgar y determinar los pleytos de esta calidad según la costumbre y leyes de Castilla; aplicándose las penas pecuniarias á la Tesorería de la Guerra, sin mezclarse ni ponerse á los bandos militares, ni disputar ni contradecir la execucion de ellos; y que la Sala civil ha de juzgar los pleytos civiles, que ocurrieren, según las leyes municipales de este Reyno de Aragon; pues para todo lo que sea entre particular y particular es mi voluntad se mantengan, queden y observen las referidas leyes municipales, limitándolas solo en lo tocante á los contratos, dependencias y casos en que yo interviniere con qualquiera de mis vasallos, en cuyos referidos casos y dependencias ha de juzgar la expresada Sala de lo civil según las leyes de Castilla. Y declaro, que el Comandante General deste Reyno ha de presidir la referida Audiencia, vigilando mucho sobre los Ministros de ella, y cuidando, que los pleytos se abrevien y determinen con la mayor prontitud: y asimismo declaro, que los recursos y apelaciones en tercera instancia de las causas, asi civiles como criminales, que se determinaren por las referidas Salas, se han de admitir para el Consejo de Castilla, adonde mandaré, que de los Minsitros de él se junten en una de sus Salas los que estuvieren mas instruidos en las leyes municipales de este Reyno, para determinar en esta tercera instancia los referidos pleytos. [...] En lo tocante al gobierno municipal de ls ciudades, villas y lugares de este Reyno ha de ser la elección y nominación mia de las justicias, Jueces y subalternos, según el numero de personas que pareciere; como tambien el nombramiento de Corregidor o Alcalde, y sus subalternos; los quales en el exercicio de sus empleos y administración de justicia han de observar las mismas reglas y leyes que queda prevenido y reglado para las dos Salas de la Audiencia; executando lo mismo los demas Jueces, y otras qualesquiera personas que administraren justicia en este Reyno; y por lo que toca á lo Eclesiástico, no es mi intención perjudicarle, ni tampoco minorar en nada mis Regalias; por lo qual resuelvo, que todas las materias eclesiásticas, y qualesquiera Regalias que antes se administraban por el Justicia de Aragón y su Tribunal y por qualesquiera otros, corran ahora y se administren y dirijan por el Regente y sus Ministros de la Audiencia, ó por las personas que en adelante me pareciere diputar á este fin; pues para todo ello, y lo demas que ahora delibero, y queda expresado en toda esta resolución, reservo en mi el alterar, variar ó mudar siempre, en todo ó en parte, lo que quisiere y juzgare por más de mi Real servicio."

3.1.3. Els decrets de Nova Planta per a Catalunya, Mallorca i Menorca

a) Catalunya

Després de la caiguda de Barcelona l'11 de setembre del 1714, es va dictar a l'octubre del 1715, un decret per a Catalunya, publicat al gener del 1716. Aquest va suposar la nova planta de l'Audiència de Catalunya, amb tres sales, dues per a les causes civils i una per a les criminals.

El decret va suprimir les institucions polítiques i administratives catalanes i el dret públic, però va mantenir el dret privat, és a dir, el civil, el processal civil i criminal, el dret mercantil –es va autoritzar la conservació del Consolat de Mar i del *Llibre de Consolat de Mar*– i, finalment, el penal, segurament perquè les penes catalanes eren més severes que les castellanes. A més, es va prohibir la motivació de les sentències i es va obligar a redactar totes les actuacions en castellà.

Novíssima recopilación 5,9,1 (Felip V. Reial decret 16-I-1716, per a Catalunya)

Por decreto de 9 de octubre próximo fue servido decir, que habiendo con la asistencia divina y justicia de mi causa pacificado enteramente mis Armas el Principado de Cataluña, tocaba á mi Soberanía establecer gobierno en él, y dar providencias para que sus moradores vivan en paz, quietud y abundancia [...] he resuelto, que en el referido Principado se forme una Audiencia, en la qual presida el Capitan General ó Comandante General de mis Armas [...] el qual Capitan General ó Comandante ha de tener voto solamente en las cosas de Gobierno [...].

4. Las causas en la Real Audiencia se substanciaran en lengua castellana [...].

27. Se impondrán las penas, y se estimaran las probanzas según las constituciones y práctica que gabia antes en Cataluña [...].

30. Ha de haber en Cataluña Corregidores, y en las ciudades y villas siguientes [...]. De todos los expresados Corregimientos me reservo la nominación, y en todos los demas lugares habrá Bayles, que nombrará la Audiencia de dos en dos años [...].

31. En la ciudad de Barcelona ha de haber veinte y quatro Regidores y en las demas ocho, cuya nominacion me reservo; y en los demas lugares se nombrarán por la Audiencia, en el número que pareciere, y se me dará cuenta [...].

37. Todos los demas oficios que habia antes en el Principado, temporales, perpetuos, y todos los comunes, no expresados en este mi Real Decreto, quedan suprimidos y extintos [...].

38. Pero los oficios subalternos destinados en las ciudades, villas o lugares para su gobierno politico, en lo que no se opusiere á lo dispuesto en este decreto, se mantendrán; y lo que sobre esto se necesitare reformar me lo consultará la Audiencia, y lo reformará en la forma que se dice al fin respecto de las ordenanzas [...].

42. En todo lo demás que no está prevenido en los capitulos antecedentes de este decreto, mando, se observen las constituciones que ántes habia en Cataluna; entendiéndose, que son de nuevo establecidas por este decreto, y que tienen la misma fuerza y vigor que lo individual mandado en él.

43. Y lo mismo es mi voluntad se execute respecto del Consulado de la mar, que ha de permanecer para que florezca el comercio, y logre el mayor beneficio el pais.[...].

b) Mallorca i Menorca

A Mallorca el Decret de Nova Planta (1715), molt semblant al dictat per a Catalunya, va crear una audiència presidida pel comandant general, on es podien aplicar el dret civil i el criminal mallorquins als processos regits pel dret processal del regne; a més, es va conservar el Consolat de Mar, on també s'aplicava el *Llibre de Consolat de Mar*. També es va prohibir la motivació de les sentències.

El cas de Menorca va ser singular, ja que va restar en mans dels anglesos des del Tractat d'Utrecht (1713) fins al 1781. Un cop recuperada, va conservar la seva antiga organització, compatible amb la sobirania règia.

Lectura recomanada

Gay Escoda, J. M. (1982). "La gènesi del Decret de Nova Planta de Catalunya. Edició de la consulta original del Consejo de Castilla, de 13 de juny de 1715". *Revista Jurídica de Catalunya* (núm. 81-1, pàg. 7-41 i núm. 81-2, pàg. 263-348)

3.1.4. L'ordenament jurídic després dels decrets de Nova Planta

El resultat principal dels decrets va ser la **consolidació de la sobirania règia**, però no es va aconseguir establir la unitat jurídica a tota la Península, ja que hem vist que a diversos territoris es van conservar parcel·les més o menys àmplies del dret històric i, a més, les decisions van afectar solament els regnes de la Corona d'Aragó, però no, per exemple, el regne de Navarra.

D'aquesta manera, per tal que la sobirania triomfés, calia que desaparegués el dret públic dels regnes conquerits, és a dir, l'organització política i administrativa que es basava en unes institucions que van lluitar contra la consolidació del poder sobirà del monarca.

La fonamentació jurídica dels decrets de Nova Planta era, doncs, el dret de conquesta i la potestat inherent a la sobirania, que legitimaven el monarca per a promulgar una norma que foragitava de manera definitiva l'anterior estructura de govern i establia una nova planta feta per la sola voluntat del legislador, i sense excloure qualsevol modificació o canvi per al futur. Així, els drets *conservats* als territoris de la Corona d'Aragó eren en realitat *drets concedits de nou*, havien canviat de naturalesa; ara ja no suposaven cap límit a la sobirania absoluta del rei.

D'altra banda, la **conservació dels drets civil, penal, processal i mercantil** per a alguns dels regnes, va significar la pervivència d'uns drets congelats, **sense possibilitat de renovar-se**, a causa de la desaparició de les institucions encarregades de renovar-los: les antigues corts. L'única font de creació del dret a partir d'aleshores va ser el rei, que el va crear mitjançant pragmàtiques i decrets per a tots els seus regnes. A partir d'aleshores les lleis generals del monarca es van aplicar a tots els regnes, excepte al de Navarra.

La vigència dels ordenaments jurídics conservats depenia del tot del poder sobirà del monarca, qui podia crear lleis sense trobar cap límit als drets conservats i sense que aquests es poguessin invocar contra la llei règia. Els decrets de Nova Planta van establir un nou ordre de prelación als regnes de la Corona d'Aragó, segons el qual s'aplicaran:

- En primer lloc, els respectius decrets de Nova Planta a cada regne, equiparats a les futures lleis generals i a les particulars per a cada regne dictades pel monarca, començant per les més recents.
- A falta del Decret i de les lleis règies esmentades, s'havia d'acudir al dret propi.
- La qüestió dels drets supletoris va donar lloc a una sèrie de disputes i controvèrsies basades en la pretensió d'introduir el dret castellà (*Partidas* i *Nueva Recopilación*) dels drets de cada territori de la Corona d'Aragó. Aquestes controvèrsies es van anar aclarint per la via legislativa i doctrinal, fins a la sentència del Tribunal Suprem del 1845, que va establir la vigència de l'ordre de prelación de fonts del dret propi de cada regne.

Tanmateix, el dret que pervivia es va anar aplicant cada cop més, a causa de l'activitat legislativa del rei, sobretot a partir del moment en què el Tribunal Suprem va començar a desenvolupar la seva tasca unificadora de la jurisprudència al segle XIX.

4. La *Novísima Recopilación* i el nou dret comú d'Espanya

4.1. La *Novísima Recopilación*

Al segle XVIII, a partir dels decrets de Nova Planta, la situació jurídica espanyola es basava en les antigues recopilacions (a la Corona de Castella i a l'antiga Corona d'Aragó, pel que fa als drets que es van conservar per les raons apuntades en els epígrafs anteriors) i en la nova legislació dels monarques, que s'afegien als textos recopilats mitjançant apèndixs cronològics. D'aquesta manera, el dret novament promulgat s'anava acumulant sobre normes anteriors que no eren derogades formalment.

L'abundant legislació dels Borbons va provocar que la situació fos caòtica. A més, continuava vigent l'ordre de prelación de l'*Ordenamiento de Alcalá*, i al segle XVIII els monarques i altres juristes il·lustrats es van mostrar contraris a l'aplicació de la doctrina basada en el dret comú i l'aplicació del dret regi. No oblidem, tampoc, que al segle XVIII, a la segona meitat, es van començar a sentir opinions de juristes en contra de l'antic sistema recopilatori, que afegia a la recopilació del 1567 normes que afectaven Castella, però també normes que podien afectar els altres territoris, com els antics territoris de la Corona d'Aragó, on es discutia, com hem vist, sobre quin havia de ser el dret supletori. Eren opinions que presagiaven l'època dels codis, elaborats per la raó. Tanmateix, encara va aparèixer una nova obra que emprava l'antic sistema de recopilar lleis: la *Novísima Recopilación*.

Després de la reforma del 1745 de la *Nueva Recopilación*, les noves edicions de l'obra van sortir a la llum sense els corresponents apèndixs cronològics de les lleis, per la qual cosa al final de segle es va intentar fer un apèndix de lleis per ordre cronològic que recollís totes les que s'havien donat després de la reforma esmentada. Com que aquest projecte va fracassar, se li va encarregar a Reguera Valdelomar que el realitzés. Aquest jurista va presentar, a més del treball que li havien demanat, un projecte de recopilació nova, més d'acord amb l'època. Va ser per això que Carles IV li va encarregar el 1802 que realitzés la nova obra, promulgada el 1805 amb el nom de *Novísima Recopilación*.

Real Cédula sobre la formación y autoridad de la Novísima Recopilación de Leyes de España (15-VII-1805)

"DON CARLOS por la gracia de Dios, Rey [...] SABED: Que con fecha de 2 de Junio último dirigí al mi Consejo el Real decreto siguiente. "En todos los tiempos ha sido la legislación digno objeto de los Reyes de España, como necesaria para el buen gobierno de sus Reynos y recta administración de justicia, de que dependen la conservación y aumento de las Monarquías. [...] en Febrero de 1802 me hizo presente Reguera tener fenecido su encargo, y concluida por es órden de los libros y títulos de la Recopilacion, según se le previno, la colección de providencias generales no recopiladas, expedidas desde el año de 1745 en pragmáticas, cédulas, provisiones, decretos, órdenes y resoluciones Reales. Al mismo

tiempo expuso, que tambien tenia formado el plan para una Novísima Recopilacion de Leyes de España, dividida en doce libros, con sus respectivos títulos, en que debían repartirse bien ordenadas las nuevas disposiciones con las antiguas, que permanecían útiles y vivas en los tres tomos de las Leyes y Autos de la Recopilacion, de modo que de unas y otras resultase un cuerpo metódico de legislación, con cuyo fácil estudio, y el de las siete Partidas, se adquiriese la ciencia necesaria para la administración de justicia y que en tal estado, debiendo ya presentar uno y otro á la censura del Consejo, como le estaba mandado, le detenía la consideración de que si en él se le diese el curso ordinario, pasándolo á sus tres Fiscales con los difusos originales y antecedentes de la obra, no podría conseguirse el fin en algunos años; y así parecía indispensable, que el reconocimiento en toda su extensión se confiase á los Ministros del Consejo que fuesen de mi Real agrado, que juntos con su Fiscal [...] lo examinasen con la prolixidad que exigía la materia, é informasen al Consejo lo que se les ofreciera, para que este Tribunal pudiera dirigirme la consulta pendiente sobre el plan de reforma que convendría adoptar para la edición del nuevo Código [...] Y en atención á todos estos antecedentes, he venido a aprobar, como por el presente decreto apruebo, la referida obra de la *Novísima Recopilación de las leyes de España*, dividida en doce libros, en los mismos términos que la tiene arreglada y aprobada la Junta; y mando se proceda á su impresión y publicación, distribuyendo ejemplares á todos mis Consejos, Chancillerías, Audiencias y demas Tribunales superiores, Juntas y Juzgados de apelacion, y á los pueblos cuyos Jueces tengan jurisdicción y conocimiento en primera instancia, para que procedan en el gobierno de ellos y la administración de justicia por las leyes contenidas en este nuevo Código, sirviendo para instrucción y observancia en los casos particulares de que tratan las notas puestas al pie de las leyes. [...] Para mantenerla en el grado de perfección posible, facilitar la observancia de sus leyes, y evitar en el estudio de ellas y en la decisión de los pleytos la confusion y variedad, que es consiguiente á la publicación de otras nuevas dispersas y extraviadas del Código legislativo, se dará al público en cada año un quaderno de suplemento comprehensivo de las que se hayan expedido en és por todas las Secretarías de mi Despacho universal, guardando el mismo orden de títulos y libros de esta Recopilacion; de modo que en la primera reimpression de ella queden incorporadas en su respectivo lugar ó número [...]"

La *Novísima Recopilación* va presentar una nova sistemàtica i una gran quantitat de lleis noves, incloses totes en títols i ordenades per matèries. Els títols formaven llibres i aquests volums. Com a novetat destacable, la recopilació no solament recollia lleis que afectaven la Corona de Castella sinó que, a més, n'incloïa d'altres que afectaven els antics regnes de la Corona d'Aragó i Navarra.

La sistemàtica de la *Novísima Recopilación* va ser considerada com a deficient. Reguera pretenia fer una obra clara, metòdica, útil per a la pràctica i per a l'ensenyament, que s'havia de completar amb l'estudi de les *Partidas*. S'havia de dividir en dotze llibres, amb els seus títols, formats per les disposicions antigues i noves. Un cop realitzada l'obra, com que s'havien inclòs normes de divers tipus i valor, se li van lliurar al monarca unes llistes per tal que elevés totes les disposicions a la categoria de lleis, si considerava que s'havien d'incloure al text.

El monarca va aprovar l'obra i en va manar la impressió i publicació. La recopilació s'havia de distribuir a tots aquells qui tinguessin jurisdicció, per tal que l'apliquessin als casos i servís, al costat de les *Partidas*, per a l'estudi del dret propi a les universitats. La *Novísima Recopilación* va ser promulgada amb caràcter exclusiu, però la forma defectuosa de promulgació de l'obra i el fet que recollís lleis diferents d'èpoques diverses va provocar que una part de la doctrina imposés el criteri contrari, el de manteniment del vigor de la *Nueva Recopilación* i dels drets dels diferents regnes pel que feia a les lleis no recopilades.

Després de la publicació de la *Novísima Recopilación* es feia necessària l'actualització anual mitjançant la publicació d'un suplement que recollís les noves lleis amb la mateixa sistemàtica que presentava l'obra, per a facilitar-ne, d'aquesta manera, les futures edicions.

La *Novísima Recopilación* i els furs provincials

La *Novísima Recopilación* incloïa un títol dedicat als furs provincials, on es recullen els decrets de Nova Planta i privilegis de les províncies basques. L'aparició de l'obra no va modificar la situació jurídica dels regnes peninsulars, si bé tots van tenir, a partir d'aleshores, una part de les seves lleis a la recopilació.

Novísima Recopilación i període codificador

Poc després de la promulgació de la *Novísima Recopilación*, amb l'entrada de Napoleó a Espanya i la Constitució de Cadis del 1812 es va inaugurar el període codificador, que modificava substancialment el plantejament de la recopilació del 1805.

El jurista Martínez Marina va criticar en la seva obra, *Juicio crítico de la Novísima Recopilación*, apareguda el 1820, el sistema utilitzat per Reguera Valdeomar a l'hora de fer la seva obra. No tan sols no va recollir totes les normes vigents, sinó que va incloure lleis derogades, no va superar les contradiccions del material reunit i, a més, l'obra era anacrònica, en el moment de difusió dels codis que, basats en la raó, tractaven d'establir els principis jurídics fonamentals en un llenguatge clar, precís i concís, i cada codi abastava un sol sector de l'ordenament jurídic.

4.2. El nou dret comú d'Espanya

Podem recordar com a l'època moderna es va continuar estudiant de manera exclusiva a les universitats peninsulars el *ius commune*, sense parar atenció al dret propi. Aquesta situació va canviar amb la dinastia dels Borbó, i es va reforçar la tendència d'evitar les opinions basades en el dret estudiat que provocaven la inobservança del dret propi.

Felip V va reiterar i va confirmar l'ordre de prelació establert a *l'Ordenamiento de Alcalá* i la *Nueva Recopilación*. I, per tal que aquesta disposició s'observés, va reformar els estudis jurídics intentant d'introduir l'estudi del dret propi a les universitats. L'intent no va tenir gaire èxit i es va haver d'esperar fins al regnat de Carles III per tal de veure com l'estudi del dret del regne s'introduïa a les universitats de manera independent. Aquesta solució la va confirmar Carles IV a la cèdula de promulgació de la *Novísima Recopilación*, en establir que l'obra seria el nucli dels estudis jurídics, al costat de les *Partidas*.

Monarques espanyols (1700-1808)

Monarques espanyols de la dinastia Borbó fins a la guerra d'Independència:

Felip V (1700-1746)

Lluís I (1724)

Ferran VI (1746-1759)

Carles III (1759-1788)

Carles IV (1788-1808)

Al llarg del segle XIX, gràcies a l'academicisme propugnat pels homes il·lustrats, s'havien començat a establir societats i acadèmies que preparaven joves juristes en els drets propis. Aquesta situació havia sorgit del fet que el dret regi fos el nou dret comú d'Espanya a partir de Felip V. Aquest dret regi, però, tendia a identificar-se amb el dret castellà, que esdevenia, així, dret comú, contraposat als altres drets propis, anomenats tots aquests *forals*, mot que derivaria dels furs aragonesos i valencians, de les altres províncies d'Espanya, també anomenats, a partir del jurista Gregori Mayans, *forals*. Però la conversió del dret castellà en dret comú de tots els regnes solament va ser fruit de les visions dels historiadors, ja que l'únic que es pot concloure de les disposicions dels monarques és que el dret comú era el dret regi, que podia ser donat per a tots els regnes o per a un de sol, i no necessàriament havia de ser Castella.

Resum

Com hem vist, aquest mòdul abraça diversos segles i matèries. Està marcat pel fenomen històric del voltant del 1500, que constitueix el **naixement de l'estat** (que en el cas peninsular se situa en el regnat d'Isabel de Castella i Ferran II d'Aragó). Aquesta concepció de l'estat girava al voltant de la noció de **sobirania**, com una organització política amb una nova concepció del poder el titular de la qual era el sobirà, d'acord amb el que havia teoritzat Maquiavel, i amb una unitat política externa davant dels altres estats i interna davant de les divisions feudals i estamentals d'origen medieval.

En aquest procés d'afirmació (amb calendaris i intensitats diferents segons els territoris), va desaparèixer l'antiga *res publica christiana*, si bé continuava essent evident l'enfrontament entre els monarques que volien afirmar la seva *potestas regalis* i els estaments que la hi volien limitar. L'estat, teoritzat i construït com una entitat racional amb seus permanents va permetre al monarca anar assumint tasques (com l'exèrcit o les finances) que abans corresponien a diversos poders medievals.

En aquest context, com hem vist, Bodin teoritzava la sobirania i la dissenyava com un poder absolut (sense altres límits que les lleis divines i naturals), perpetu i indivisible (que no es podia compartir), i que podia donar lleis (de manera exclusiva sense necessitar el consentiment de ningú).

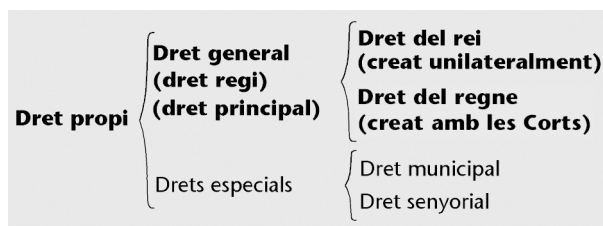
També hem vist com en el procés d'afirmació, els monarques peninsulars es van haver d'enfrontar als poders universals (els reis no es consideraven sotmesos al poder de l'Imperi ni del pontífex) i particulars (de cada regne), per tal d'anar imposant el seu poder davant dels que es consideraven, segons les noves teoritzacions, vestigis del passat, i que es volguessin desvincular del dret tradicional i modificar-lo mitjançant la legislació règia.

Aquesta diferència de posicions va presentar moments de tensió i moments de conflicte, fins i tot armat, i van acabar evidenciant que la correspondència de l'organització política amb la imatge d'un cos humà confirmava la preeminència del monarca, que n'era el cap, davant dels estaments, que n'eren els braços. Els estaments, tot i les seves reivindicacions i els intents per a controlar l'activitat del rei, van adonar-se que no podien prescindir d'un rei (es podia canviar el cap, però no suprimir-lo).

Com hem destacat de l'aportació de Bodin, una de les principals manifestacions de la sobirania és la legislativa. La **legislació** del monarca topava amb les lleis dels diferents territoris. Aquestes disposicions rebien noms diferents, com hem vist, i, sovint, presentaven punts de contacte amb els **mecanismes de control de l'actuació de la monarquia**, ja que era entre la legislació del regne

i la legislació del monarca que s'evidenciaven els conflictes. Les fórmules per a solucionar-ho divergien segons els territoris, i els calendaris tampoc en aquest cas no van ser coincidents.

Hem constatat la relació existent entre compilacions i ordres de prelación, perquè solament a partir de l'aclariment de les relacions entre els diversos ordenaments, és a dir, entre el dret propi i el dret comú, i també entre els diferents drets propis (vegeu-ne el quadre adjunt) que fan els ordres de prelación, és possible plantejar-se quin dret, el dret principal, ha de ser compilat, quina part del dret propi ha de formar part de les compilacions, a la vegada que el dret supletori, el dret comú, ja és per si mateix una compilació.

Amb negreta, la part del dret propi que es compila

Les **compilacions** dels diferents territoris suposen també, des del punt de vista tècnic, una millora que arrenca de la importància del dret propi del regne – palesada ja en els primers ordres de prelación del segle XIII– i proporcionen una via de racionalització i de sistematització de l'ordenament, davant el problema objectiu de la baixa edat mitjana de conèixer el dret, en bona mesura a causa de l'augment de la legislació, tant del rei com de les corts.

Les compilacions constitueixen, doncs, com hem vist, un mitjà eficaç per a facilitar el coneixement del dret propi i la seva aplicació, alhora que comporten la vigència del text compilat, si bé continuen vigents les normes no compilades, llevat que la compilació en qüestió ho sigui amb caràcter exclusiu. En cas que les lleis que no hi hagin estat incloses, perdran la vigència.

Els **decrets de Nova Planta** de Felip V per als regnes de la Corona d'Aragó representen el triomf de la sobirania del rei, encara que les mesures de cada disposició per a cada territori divergeixen quant a la forma. Tot i que comparteixen els diversos decrets la voluntat del monarca de reduir els regnes al dret de la Corona de Castella, les solucions adoptades van variar segons el moment del conflicte en què van ser donades.

Una de les característiques que hem vist que agermana els diversos decrets és la supressió de les institucions que s'oposaven a la sobirania del rei Borbó, de manera que l'única font de creació del dret que hi havia era el mateix monarca.

Activitats

1. Repasseu el concepte d'estat i el de sobirania i la relació existent entre els dos.
2. Definiu els diversos tipus de decisions aprovades a les Corts dels regnes que integraven la Corona d'Aragó.
3. Compareu els decrets de Nova Planta per a València i Aragó.
4. Feu un quadre sinòptic amb les diferents compilacions que van ser fetes en tots els regnes peninsulars des del segle XV fins al segle XVIII.
5. Expliqueu el procés recopilatori castellà després de la primera publicació de la *Nueva Recopilación* fins al segle XIX.
6. Llegiu amb atenció els textos que disposen fer una compilació a Catalunya des del 1553 fins al 1702 i fixeu-vos en els diferents requisits que s'estableixen a cada un. Feu-ne un quadre cumulatiu.
7. Expliqueu breument què és la *Novísima Recopilación*, quin material recollia i quina va ser la seva importància.
8. Llegiu el text que trobareu a l'apartat 2.3.2.3. València i Mallorca corresponent al pròleg de l'edició dels *Furs de València* de Francesc Joan Pastor (mitjan segle XVI) i responeu les preguntes següents:
  - a) En quants llibres estava dividit?
  - b) L'ordre de quina altra obra seguia gairebé totalment?
  - c) En quantes parts es divideix l'obra?
  - d) Què conté cada una?
  - e) Què aporten, d'acord amb el text, els proemis, les firmes dels reis i les publicacions?

Exercicis d'autoavaluació

De selecció

1. Era atribut del sobirà...
  - a) exercir el poder al costat dels poders locals
  - b) donar lleis sense tenir límits d'altres poders terrenals
  - c) exercir-se durant un temps limitat
  - d) estar sotmès al poder terrenal de les municipalitats
2. Els monarques de la casa d'Àustria...
  - a) van exercir la sobirania a tots els seus regnes des del segle XVI.
  - b) van acabar des de la instauració de la dinastia amb els poders particulars dels regnes.
  - c) van legislar sense cap límit a partir del 1517.
  - d) no van poder consolidar el seu poder sobirà als antics regnes de la Corona d'Aragó.
3. En les compilacions dels diferents regnes, quin tipus de dret s'acostumava a compilar?
  - a) Tot el dret propi, incloent-hi tot el dret municipal i tot el dret senyorial
  - b) El dret propi i el dret supletori.
  - c) El dret propi general.
  - d) Tot el dret supletori.
4. La primera compilació catalana que presenta una estructura amb un tercer volum dedicat a la legislació supèrflua, contrària i corregida va ser:
  - a) la del 1413.
  - b) la del 1495.
  - c) la del 1588-1589.
  - d) la del 1704.

5. La *Nueva Recopilación* contenia...

- a) la legislació de les Corts castellanès anterior al 1567.
- b) les sentències dels tribunals del rei.
- c) les lleis aprovades pel rei a les corts entre el 1484 i el 1567.
- d) les lleis recollides per Montalvo i la legislació reial donada entre el 1484 i el 1567.

6. La *Recopilación de los Síndicos*, de Joaquín Elizondo (Navarra, 1716)...

- a) era oficial i derogava el text original de les disposicions recopilades.
- b) no era oficial perquè no derogava el text original de les disposicions recopilades.
- c) era oficial i no derogava el text original de les disposicions recopilades.
- d) va incorporar sentències dels jutges navarresos.

7) El Decret de Nova planta del 1707...

- a) solament deroga el dret públic valencià.
- b) Solament deroga el dret públic aragonès.
- c) deroga el dret públic català, el valencià i l'aragonès.
- d) deroga tot el dret valencià i aragonès.

8. El Decret de Nova Planta d'Aragó (1711)...

- a) deixa subsistent el dret civil aragonès en la majoria dels casos.
- b) deixa subsistent el dret penal aragonès.
- c) deixa subsistent el dret públic aragonès.
- d) prohibeix la utilització del dret castellà a Aragó.

Qüestions breus

9. Què vol dir que una compilació té caràcter exclusiu?

10. Expliqueu breument quina va ser la primera compilació de dret general propi del Principat de Catalunya.

11. En què consistia la fórmula *obedézcase pero no se cumpla*?

12. Expliqueu breument els següents conceptes: *sobrecarta*, *pase foral* i *reparo de agravios*.

13. Exposeu la teoria del consentiment tàcit en el dret valencià.

14. Expliqueu el contingut de les *Ordenanzas Reales* de Montalvo.

15. Expliqueu el contingut de la primera recopilació oficial navarresa.

16. Quines van ser les conseqüències del Decret de Nova Planta per a l'ordenament jurídic català?

17. Quin material recollia la *Novísima Recopilación*?

Desenvolupament del tema

18. Compareu els decrets de Nova Planta per a València, Aragó i Catalunya i describiu-ne breument les conseqüències a l'ordenament jurídic dels diferents regnes.

19. Característiques generals de les compilacions.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. b

b) Correcte. El principal atribut del poder sobirà era, segons la literatura jurídica de l'època moderna, i sobretot segons Jean Bodin, donar lleis sense tenir límits d'altres poders terrenals; és a dir, els sobirans podien disposar lliurement del dret existent sense més límits que les lleis divines i les naturals.

2. d

d) Correcte. Només van poder consolidar el seu poder a la Corona de Castella, ja que als regnes que formaven la Corona d'Aragó solament va triomfar la sobirania règia amb la dinastia Borbó, quan Felip V, com a conseqüència de la guerra de Successió, va dictar els decrets de Nova Planta per a València, Aragó, Catalunya i Mallorca.

3. c

c) Correcte. Les compilacions d'època moderna majoritàriament solament van recollir el dret propi de caràcter general. No van recollir la multitud de drets particulars –senyoriais i municipals– que hi havia, ni, menys encara, van recollir els drets supletoris, els quals, quan es tractava del *ius commune*, ja eren, per si mateixos, una compilació.

4. c

c) Correcte. La primera compilació catalana que presenta una estructura amb un tercer volum dedicat a la legislació supèrflua, contrària i corregida va ser la dels anys 1588-1589. Aquest tercer volum era inexistent a les compilacions anteriors i se'n va començar a demanar l'elaboració a la Cort de Montsó del 1553.

5. d

d) Correcte. La *Nueva Recopilación* contenia les lleis que havia recopilat Montalvo el 1484 i la legislació que els monarques havien donat des d'aquella data fins al 1567.

6. c

c) Correcte. La recopilació navarresa feta per Elizondo va recollir les normes recopilades un segle abans pels síndics del regne i les que posteriorment havien estat aprovades per les Corts navarreses. Va ser una recopilació oficial, però, tot i això, no derogava el text original de les disposicions recopilades, que es preferia al recopilat.

7. d

d) Correcte. El primer decret de Felip V per a València i Aragó, del 1707, va derogar tot el dret d'aquests dos regnes, sense distinció entre públic i privat. Va ser el decret més dur i, només per al cas d'Aragó, va ser matisat per un de nou de l'any 1711.

8. a

a) Correcte. Després d'una nova conquesta per part de Felip V –Aragó havia estat en mans dels aliats durant un breu període de temps, des del 1710 al 1711– el monarca va dictar un segon decret per al regne aragonès el 1711 que modificava el de 1707. Així, el nou decret va deixar subsistent el dret civil d'Aragó, excepte per a les causes on tingués part el rei, cas en què s'hauria d'aplicar el dret castellà. En canvi, el dret públic va continuar derogat.

9. Quan el rei ha proclamat que una compilació té caràcter exclusiu vol dir que no són invocables ni les altres lleis que no han estat incloses a la compilació ni tampoc és invocable el text original de les normes compilades, sinó que tan sols tindria vigència el tenor del text compilat i les normes compilades.

10. La primera compilació de dret general propi del Principat de Catalunya sorgeix del que disposen una constitució i un capítol de cort del 1413, que presentaven algunes divergències entre si. S'aspirava a recollir-ne i a traduir-ne fidelment el dret. Així doncs, la comissió encarregada havia de comprovar els *Usatges*, les constitucions generals donades fins aleshores i promulgades en llatí, i els capítols de cort, i fixar-ne el text, per després traduir-lo al català. El resultat seria el de dos manuscrits, l'un amb el text en llatí i l'altre en català, amb les disposicions col·locades en els títols corresponents. Al costat d'aquests materials s'hi van afegir les Commemoracions de Pere Albert i els Costumas de Catalunya, juntament amb altres elements del dret del Principat.

11. Aquesta fórmula era un mètode de control de la legislació règia utilitzat a Castella i a les províncies basques. Es tractava de demanar al monarca la reparació d'una violació del dret existent, la no-aplicació de la carta que el podia violar. Amb aquesta fórmula se suspenia el compliment de la norma fins que el rei fos informat i decidís si calia o no aplicar-la. A les províncies basques es va aconseguir una eficàcia més gran de la fórmula mitjançant l'atribució del seu ús a les pròpies institucions representatives.

12. Aquestes tres denominacions corresponen a mètodes de control de la legalitat de les cartes reials del monarca. El primer, la *sobrecarta*, era un remei de caràcter suspensiu de la carta reial, fins que el *Reial Consell del Regne*, després d'examinar-ne el contingut li donés la *sobrecarta* conforme no lesionaria el dret navarrès. El *pase foral* consistia a traslladar a la Diputació les cartes reials trameses al Consell Reial de Navarra com a mesura de control previ, però en realitat va estar sempre vinculat a la *sobrecarta*. Per això, no es van poder evitar els nombrosos *agravios*, que van donar lloc a la *reparación de agravios*, que eren plantejats al virrei o al rei per les corts o per la Diputació a partir d'una iniciativa particular o de les institucions del regne.

13. En virtut de la teoria del consentiment tàcit en el dret valencià, les pragmàtiques que violaven el dret valencià i contra les quals no s'havia protestat, es consideraven aprovades tàcitament. Això va facilitar que a València els monarques no haguessin d'entrar en qüestions que no afectaven l'afirmació del seu poder i pot explicar que la identificació del dret comú i la determinació de la seva aplicació quedés en mans dels juristes.

14. La primera recopilació castellana, les *Ordenanzas Reales de Castilla*, conegudes com a *Ordenamiento* de Montalvo (1484), va ser feta pel jurista Alonso Díaz de Montalvo. Es va fer per iniciativa dels Reis Catòlics, que volien reunir les lleis, ordenances, pragmàtiques i disposicions del *Fuero Real* en un volum, en el qual serien ordenades en títols i llibres, prescindint de les lleis superflues, inútils, revocades, derogades, en desús o contràries a l'estil de la cort i la *Chancilleria* del rei. L'obra de Montalvo, que reproduïa les lleis íntegres mai no va ser promulgada; per tant, les lleis no recollides continuaven essent vigents. Al començament del segle XVI s'hi va afegir un suplement que reunia d'altres pragmàtiques i butlles papals que afavorien la jurisdicció reial.

15. El 1686 va aparèixer la primera recopilació promulgada oficialment i de manera exclusiva, els *Fueros del Reyno de Navarra, desde su creacion hasta su feliz union con el de Castilla, y Recopilacion de las leyes promulgadas desde dicha union hasta el año de 1685, recopiladas, y reducidas a lo sustancial, y a los titulos a que corresponden*. Encarregada a Antonio Chavier, l'obra va recollir el *Fuero General* de Navarra i les lleis decisives i les reparacions de greuges de manera reduïda.

16. El decret fixava, entre d'altres coses, que l'Audiència estaria dividida en tres sales: dues de civils i una de penal o criminal. A totes aquestes sales se seguiria aplicant el dret català; també se seguiria aplicant el dret propi processal civil i penal, i es mantindria el Consolat de Mar i el *Llibre del Consolat de Mar*. Però tot aquest dret es mantenia com si fos de nou concedit pel monarca en exercici de la seva sobirania. Per contra, se suprimia tot el dret públic o polític de Catalunya, i era substituït pel de Castella: o sigui, desapareixien les Corts catalanes i tots els òrgans de govern que hi havia fins aleshores al país. El dret privat, que es mantenia en les condicions que hem dit, es veia privat d'evolució i quedava totalment cristal·litzat.

17. La *Novísima Recopilación*, realitzada per Reguera Valdelomar, havia de substituir la *Nueva Recopilación*. Va ser promulgada per Carles IV el 1805. Presentava una sistemàtica nova i una gran quantitat de lleis noves, incloses totes en títols ordenades per matèries. Els títols formaven llibres i aquests volums. Com a novetat destacable, la recopilació no només recollia lleis que afectaven la Corona de Castella sinó que, a més, n'inclouïa d'altres que afectaven els antics regnes de la Corona d'Aragó i Navarra.

18. Al començament del segle XVIII es va produir un conflicte dinàstic per la corona d'Espanya entre les cases de Borbó i d'Àustria. L'any 1707 Felip V, de la dinastia francesa, va conquerir els regnes d'Aragó i de València i va dictar un decret per a cada un que derogava tot el dret valencià i aragonès.

Aquest decret es va mantenir vigent per a València, que es regiria a partir d'aleshores pel dret castellà. En canvi, a Aragó, un cop va tornar a mans filipistes després d'un breu període en poder dels aliats –favorables a Carles d'Àustria– Felip V va donar un nou decret, el 1711, que va respectar una part del dret aragonès: el dret civil i el processal reduït. Així, es permetia que les causes civils es regissin pel dret aragonès, excepte quan una de les parts fos el monarca, cas en què s'havia d'aplicar el dret castellà.

Pel que fa a Catalunya, un cop la guerra ja havia finalitzat, es va dictar un decret molt menys dur. Així, el Decret de Nova Planta del 1715, fixava, entre d'altres coses, que l'Audiència estaria dividida en tres sales: dues de civils i una de penal o criminal. A totes aquestes sales se seguiria aplicant el dret català, tant el civil com el penal; també se seguiria aplicant el dret propi processal civil i penal. Es va poder mantenir també el Consolat de Mar i es continuaria aplicant el *Llibre del Consolat del Mar*.

Però, malgrat la pervivència d'aquests sectors de l'ordenament jurídic català, s'ha d'assenyalar que Felip V entenia que eren drets concedits de nou, és a dir, el monarca, en exercici de la seva sobirania atorgava el dret de conservar el dret privat, el mercantil, el penal i el processal.

Gràcies al dret de conquesta Felip V va poder afirmar la seva sobirania i, mentre decidia que respectaria els sectors de l'ordenament jurídic assenyalats més amunt, suprimia, per contra,

tot el dret públic o polític de Catalunya, i era substituït pel de Castella; és a dir, desapareixien les Corts catalanes i tots els òrgans de govern que hi havia fins aleshores al país. El dret privat, que es mantenia en les condicions que hem dit, es veia privat d'evolució i quedava totalment cristal·litzat, ja que, desaparegudes les institucions encarregades de renovar-lo, desapareixia també la possibilitat d'actualitzar-lo.

19. Les característiques generals de les compilacions es poden reconduir, bàsicament, a determinar en quin moment apareixen als regnes peninsulars, quin tipus i quines parts del dret es compilen i de quina manera es fa.

Així doncs, l'àmbit temporal de les compilacions ve determinat per l'existència d'un ordre de prelación –que estableix una jerarquia d'ordenaments als quals es pot acudir per a solucionar conflictes– i la redacció d'un dret general i complet propi del regne. El calendari arrenca a partir del segle XV, però a cada territori pot oscil·lar d'acord amb les circumstàncies concretes que té, com és el cas de Castella, que tot i l'ordre de prelación de l'*Ordenamiento de Alcalá* del 1348, no va veure compilades les *Partidas*; o de Navarra, on sense tenir un text fixat del *Fuero general* durant molt de temps, no es va començar a compilar fins al començament del segle XVI.

L'existència dels ordres de prelación de fonts no solament resolva quins eren els ordenaments als quals es podia acudir si calia resoldre alguna llacuna, sinó que també havien determinat quin era el dret principal del territori, si bé sense acabar de resoldre les relacions internes entre dret general i drets particulars, d'una banda, i, de l'altra, dins el dret general, entre l'establert pel rei a les corts i el creat només pel rei. Això va afectar el dret a recopilar. En essència es tractava de veure qui impulsava la compilació (als territoris de la Corona d'Aragó els estaments per a protegir els seus privilegis) i com es conceptuava l'actuació legislativa del monarca i també es tractava de constatar si el dret del rei s'hi incloïa o no, amb els conseqüents interessos polítics al rerefons. A més, independentment de la solució a què finalment s'arribés en cada cas, hi havia un pas ineludible que era l'aprovació final del monarca per promulgar-la.

Les compilacions aspiraven a difondre el dret i a fer-lo més accessible. No recollien, per tant, les lleis marcadament temporals (p. ex., les que fessin referència al servei concedit) o les concretes i conjunturals, que resolien solament una qüestió molt puntual.

La manera d'incorporar els textos a les compilacions podia divergir d'acord amb del grau de respecte que es tingués pels textos originals, segons el tenor de les autoritzacions que s'havien fet als compiladors en cada cas. Així doncs, a Castella, els monarques van autoritzar que s'intervingués en la redacció de les lleis per fer-les més clares, mentre que a Navarra i als territoris de la Corona d'Aragó es van recollir fidelment els textos de les disposicions que s'hi havien d'incloure.

Aquest aspecte de la tasca duta a terme pels compiladors no interfereix, però, en el fet de si la compilació és cronològica o sistemàtica per matèries. El cert és que qualsevol dels dos sistemes (i sovint una combinació de tots dos: les matèries, i dintre de cada matèria, per ordre cronològic) responia a la voluntat de posar ordre, d'ordenar, d'acord amb una determinada estructura (en general l'adaptació dels llibres del Codi de Justinià medieval) que en facilités la consulta.

Les compilacions podien ser una obra oficial o d'un particular –i doncs sense valor oficial. I les oficials podien ser promulgades o no. Ara bé, per tal que poguessin ser conegudes i usades, les compilacions havien de ser publicades. Com que les compilacions recullen disposicions que ja han estat promulgades en el seu moment, el fet que una compilació sigui promulgada comporta que el text vigent ja no és l'inicial, sinó el compilat; però totes continuen essent invocables. Si la promulgació es fa amb caràcter exclusiu, només val el text promulgat i els altres ja no són invocables. Amb tot, val a dir que la realitat va superar les opcions teòriques i que hi ha força casos possibles que cal detallar dins aquesta visió general que acabem de donar.

Glossari

abrogar *v tr* Abolir, revocar.

agravio *m* Vegeu *greuge*.

aprehensió (procés d') *m* Un dels quatre processos privilegiats aragonesos.

aranzel *m* Tarifa oficial que determina l'import que cal pagar en determinats àmbits (judicial, duanes, etc.).

audiència *f* Tribunal superior de justícia.

auto acordado *m* Resolució del consell del rei.

carta *f* que es dóna, diplomàticament, a determinades decisions del monarca. Abraça diversos tipus de documents (pragmàtiques, privilegis, provisions, etc.).

Chancillería *f* Tribunal Superior de Justícia de la Corona de Castella.

compilació *f* Recull de disposicions normatives (o de costums, o de fragments de iura) que en un determinat moment es consideren vigents. Sol respondre a la necessitat de fer accessible el material compilat, que acostuma a ser el dret general propi, sota uns determinats criteris sistemàtics. Se sol distingir entre els cronològics (ordenació de les normes d'acord amb la data) i els de matèries (agrupació de les normes segons la institució o matèria que regulen), si bé és corrent que es combinin tots dos, de manera que dins de l'ordenació sistemàtica per matèries, les normes estiguin ordenades cronològicament. Als territoris de parla castellana rep el nom de *recopilación*.

contrafur *m* Terme amb què es designa alguna actuació feta contra el que disposen els furs, contra la legislació vigent.

derogar *v tr* Abolir, anul·lar una norma que era vigent.

estat *m* Fenomen històric que apareix a Europa cap al 1500 com a nova manera d'organització política (encunyat per Maquiavel), que gira al voltant de la noció de sobirania com a nova concepció del poder (teoritzada per Bodin). Aquest poder s'atribueix a un sol titular que l'ha de mantenir i ampliar.

extravagant *adj* Dit del que és o es fa fora del lloc comú. Quan s'aplica a disposicions, fa referència a les que es troben fora de l'obra en ús.

firma (procés de) *f* Un dels quatre processos privilegiats aragonesos.

gràcia *f* Concessió que el monarca pot fer, però que solament depèn de la seva voluntat (a diferència de les qüestions de justícia).

greuge *m* Queixa que es té contra el monarca o els seus oficials pels seus naturals. Se'n demana la reparació en ocasió de la celebració de les corts. Als territoris de parla castellana rep el nom d'*agravio*.

inventario (procés d') *m* Un dels quatre processos privilegiats aragonesos.

juntas *f pl* Nom amb què es designen aquestes institucions nascudes al final de l'edat mitjana en altres territoris de la Corona de Castella (Àlaba, Biscaia, Guipúscoa, Astúries i Galícia) que no participaven a les corts (com Castella o Navarra) davant la necessitat de prendre decisions comunes. Superaven l'àmbit local i tendien a l'organització pròpia i a una regulació també pròpia, si bé no es van alliberar dels límits imposats pel monarca.

manifestación (procés de) *m* Un dels quatre processos privilegiats aragonesos.

observar *v tr* Guardar i complir el que mana una disposició.

Ordenamiento de Montalvo *m* Nom amb què també es coneixen les *Ordenanzas Reales* de Castella, obra publicada el 1484 i elaborada pel jurista Alonso Díaz de Montalvo.

plena potestas *loc* Vegeu *plenitudo potestatis*.

plenitudo potestatis *loc* Terme amb què es designa, des de la tradició medieval que arrencava de la *summa potestas*, el poder més ample que pot desplegar el monarca en l'exercici de les seves atribucions.

processos privilegiats aragonesos *loc* Expressió amb què s'al·ludeix als quatre processos (d'*aprehensió*, d'*inventari*, de *firma* i de *manifestación*) propis del dret aragonès que van subsistir després del Decret de Nova Planta.

raó d'estat *f* Concepte encunyat per Maquiavel en la seva obra *El Príncep* (1513).

recopilación *f* Vegeu *compilació*.

síndic *m* Persona que té cura dels interessos d'una corporació i la representa en determinades circumstàncies (p. ex., a les corts o assemblees estamentals).

venalitat *f* Terme amb què es fa referència a la venda d'oficis.

virrei *m* Representant del monarca en un territori on el rei no hi és habitualment. La seva jurisdicció cessa en el mateix moment que el monarca entra al territori esmentat.

visita *f* Nom amb què es coneix el procediment de fiscalització de determinats oficials de l'administració i també dels càrrecs eclesiàstics.

Bibliografia

- Arvizu, F. de** (1972). "Sanción y publicación de leyes en el Reino de Navarra". *Anuario de Historia del Derecho Español* (núm. 42).
- Bermejo Cabrero, J. L.** (1987). "Acotaciones a la última fase del proceso recopilador". *Anuario de Historia del Derecho Español* (núm. 57, pàg. 207-264).
- Bodin, J.** (1583) (ed. facsímil del 1961). *Les six livres de la République avec l'Apologie de R. Herpin* (Faksimiledruck der Ausgabe Paris). Aalen.
- Bosch, A.** (1628). *Summari, index, o epitome dels admirables, y nobilissims títols de honor de Catalunya, Rossello, y Cerdanya* (reimpr. facsímil, Barcelona-Sueca, 1974). Perpinyà.
- Canellas López, A.** (1964). "El Reino de Aragón en el siglo (1410-79)". A: R. Menéndez Pidal. *Historia de España, XV. Los Trastámara en Castilla y Aragón en el siglo XV*. Madrid: Espasa-Calpe.
- De Dios, S.** (1986). *Fuentes para el estudio del Consejo Real de Castilla*. Salamanca.
- De Ureña y Smenjaud, R.** (1906). *Historia de la literatura jurídica española, I, 2* (2a. ed.). Madrid.
- De Ureña y Smenjaud, R.** (1929). *Los incunables jurídicos en España*. Madrid.
- De Zuaznavar, J. M.** (1966). *Ensayo histórico-crítico sobre la legislación de Navarra (I-II)*. (reed. de l'ed. de 1827-1829). Pamplona.
- Domínguez Ortiz, A.** (1973). "El Antiguo Régimen: los Reyes Católicos y los Austrias". *Historia de España Alfaguara* (núm. 3). Madrid.
- Dou y de Bassols, R. L. de.** (1800). *Instituciones del derecho público general de España con noticias del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en qualquier Estado (I)*. (reimpr. anastática a Barcelona, 1974). Madrid.
- Elliott, J. H.** (1970). *La España imperial 1479-1716* (trad. de J. Marfany; 3a. ed.). Barcelona.
- Febvre, L.** (1928, juny). "Frontière: le mot et la notion". *Revue de Synthèse Historique* (núm. 45, pàg. 31-44). Recollit en la seva obra de 1962: *Pour une Histoire à part entière*. Sevpen.
- García-Pelayo, M.** (1968). "Sobre las razones históricas de la razón de estado", en *Del mito y de la razón en el pensamiento político*. Madrid.
- Gay Escoda, J. M.** (1982). "La gènesi del Decret de Nova Planta de Catalunya. Edició de la consulta original del 'Consejo de Castilla', de 13 de juny de 1715". *Revista Jurídica de Cataluña* (81-1, 81-2).
- Gay Escoda, J. M.** (1990). "Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña desde el Decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)". A: B. Clavero-P. Grossi-F. Tomás y Valiente (a cura de). *Hispania. Entre derechos propios y derechos nacionales. Atti dell'incontro di Studioi. Firenze-Lucca* (núm. 25, 26 i 27, maig 1989, I-II). Milà: Giuffrè.
- Gómez Rivero, R.** (1982). *El pase foral en Guipúzcoa en el siglo XVIII*. Sant Sebastià.
- González Alonso, B.** (1981). *Sobre el Estado y la Administración de la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen*. Madrid: Siglo XXI.
- Hintze, O.** (1968). "La configuración de los Estados y el desarrollo constitucional". *Historia de las formas políticas* (trad. de J. Díaz García). Madrid.
- Iglesia Ferreirós, A.** (1983). "Pau Claris y la soberanía nacional catalana. Notas". *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*. Madrid.
- Iglesia Ferreirós, A.** (1990). "El Código civil (español) y el (llamado) derecho (foral) gallego". A: C. Petit (coord.). *Derecho privado y Revolución burguesa* (pàg. 271-359). Madrid.
- Iglesia Ferreirós, A.** (1996). "El Estado en Cataluña y Castilla". *Ius Fugit* (núm. 3 i 4, pàg. 101-119). Saragossa.

Iglesia Ferreirós, A. (1990). "Sobre el concepto de Estado". A: A. Iglesia Ferreirós-S. Sánchez-Lauro (ed.). *Centralismo y autonomismo en los siglos XVI-XVII. Homenatge al professor Jesús Lalinde Abadía*. (pàg. 213-240). Barcelona.

Iglesia Ferreirós, A. (1995). "La realidad estatal en Cataluña" *Manuscrits. Revista d'Història Moderna* (núm. 13, pàg. 123-142).

Iglesia Ferreirós, A. (1995). "El panorama autonómico español: entre el mito y la historia". A: A. Iglesia Ferreirós (ed.). *Actes del IV Simposi Internacional El Dret comú i Catalunya. Barcelona, 27-28 de maig de 1994* (pàg. 275-369). Barcelona.

Jellinek, G. (1981). *Teoría general del Estado*. (trad. de la 2a. ed. alemanya i pròleg de F. de los Ríos). Buenos Aires.

Lynch, J. (1979). *España bajo los Austrias. Imperio y absolutismo (1516-1598)*. Barcelona.

Macchiavelli, N. (1969). "Il Principe". *Opere Scelte* (a cura de G.F. Berardi; introducció de G. Procacci). Roma. (Trad. en català: *El príncep* (1513; 2a ed. 2000). Barcelona: Edicions 62.

Martínez Marina, F. (1966). "Juicio crítico a la Novísima Recopilación". *Obras escogidas de Don Francisco Martínez Marina* (estudi preliminar i edició de J. Martínez Cardos). Madrid.

Meinecke, F. (1959). *La idea de la razón de Estado en la Edad Moderna* (trad. de l'alemany de F. González Vicen; estudio preliminar de L. Díez del Corral). Madrid.

Naef, W. (1947). *La idea de Estado en la Edad Moderna*. (versió de l'alemany de F. González Vicen). Madrid.

Pérez Martín; A-Scholz, J.-M. (1978). *Legislación y jurisprudencia en la España del Antiguo régimen*. València.

Puy Huici Goñi, M. (1963). *Las Cortes de Navarra durante la Edad Moderna*. Madrid.

Ribalta Haro, J. (1993). "De natura deputationis generalis Cathaloniae. Una aproximación a través de la literatura polemista del seiscientos: Las alegaciones jurídicas sobre el pleito de las insaculaciones de la Diputación del General de Cataluña (1632)" *Historia. Instituciones. Documentos* (núm. 20, pàg. 403-471).

Rico Linage, R. (1989). *Constituciones históricas*. Sevilla.

Rubió i Balaguer, J; d'Abadal i de Vinyals, R. (1910). "Notes sobre la formació de les compilacions de 'Constitucions i altres Drets de Catalunya' i de 'Capítols de Corts referents al General' ". *Estudis Universitaris Catalans* (núm. 4, pàg. 409-445). Recollit a R. d'Abadal i de Vinyals (1970). *Dels visigots als catalans. II. La formació de la Catalunya independent* (pàg. 381 i s.)

Sabine, G. H. (1963). *Historia de la teoría política* (2a. ed.). Mèxic.

Salcedo, J. (1969). "Contrafuero y reparo de agravios" *Anuario de Historia del Derecho Español* (núm. 39).

Sánchez Marcos, F. (1983). *Cataluña y el gobierno central tras la guerra de los segadores, 1652-1679. El papel de don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central*. Barcelona.

Schmitt, C. (1979). *El nomos de la tierra en el derecho de Gentes del 'Jus Publicum Europaeum'* (trad. de D. Schilling Thon). Madrid.

Shennan, J. H. (1976). *Le origini dello stato moderno in Europa (1450-1725)*. Bolonya.

Tilly, Ch. (a cura de) (1984). *La formazione degli stati nazionali dell'Europa occidentale*.

Tomás y Valiente, F. (1980). "Relaciones de la Inquisición con el aparato institucional del Estado". A: Joaquín Pérez Villanueva (dir.). *La Inquisición española. Nueva visión, nuevos horizontes*. Madrid.

Vicens Vives, J. (1953). *Juan II de Aragón (1398-1479). Monarquía y Revolución en la España del siglo XV,I*. Barcelona.

